

Bistand, sikkerhet og moral

*En analyse av den offisielle norske
menneskerettighetsdiskursen og norsk internasjonal
menneskerettighetsidentitet*

Simen Kjøsnes Kristiansen

Masteroppgave i statsvitenskap

Institutt for statsvitenskap

Universitetet i Oslo

Juni 2009

Forord

Jeg vil takke mine veiledere, Werner Christie Mathisen og Nils Butenschøn for deres respektive bidrag og hjelp innenfor diskursanalyse og menneskerettigheter. Deres støtte, råd og veiledning har vært avgjørende for gjennomføringen av denne analysen, og jeg har skylder dem begge en stor takk.

Jeg vil også takke Prof. Kristian Stokke og rådgiver i Amnesty International Norge Gerald Kador Folkvord for viktige og interessante tips og råd i startfasen av arbeidet med denne masteroppgaven.

Ellers vil jeg takke familie, venner, kolleger og studievenner for all hjelp, støtte, diskusjon, distraksjon, avkobling, avveksling, latter og gråt gjennom arbeidet med masteroppgaven og generelt gjennom min studietid. Jeg kan trygt si at uten dere ville jeg ikke vært i stand til å sette siste punktum for denne analysen.

Simen Kjøsnes Kristiansen

Oslo, juni 2009

Innholdsfortegnelse

Forord	s. 3
<u>1 Innledning</u>	s. 6
<u>1.1 Hvorfor snakke om menneskerettigheter?</u>	s. 8
<u>1.2 Hovedgrunnlaget for analysen</u>	s. 9
<u>1.3 Disposisjon for analysen</u>	s.10
<u>2 Diskursanalyse som teori og metode</u>	s. 11
<u>2.1 Diskursanalysens teoretiske grunnlag</u>	s. 13
<u>2.2 Diskursanalysens metodologi og min praktiske gjennomføring av analysen</u>	s.18
<u>2.2.1 Den praktiske datainnsamlingen</u>	s.22
<u>2.3 Analysens hovedtrekk</u>	s.25
<u>2.3.1 Problemstilling, forskningsspørsmål og hypoteser</u>	s.25
<u>3 Menneskerettigheter</u>	s.26
<u>3.1 Grunnleggende om internasjonale menneskerettigheter</u>	s.27
<u>3.2 Menneskerettigheter – Norge og verden</u>	s.30
<u>3.2.1 Den offisielle norske menneskerettighetsdiskursen</u>	s.32
<u>4 Den offisielle norske menneskerettighetsdiskurs og norsk internasjonal</u> <u>menneskerettighetsidentitet</u>	s.33
<u>4.1 Identitetskonstruksjonen i den offisielle norske internasjonale</u> <u>menneskerettighetsdiskurs</u>	s.35
<u>4.1.1 Første periode: 1977-1991</u>	s.35
<u>4.1.2 Andre periode: 1991-2003</u>	s.37
<u>4.1.3 Tredje periode: 2003-2009</u>	s.41
<u>4.1.4 Sammendrag av identitetskonstruksjonen i norsk offisiell</u> <u>menneskerettighetsdiskurs</u>	s.44
<u>4.2 Bistandsrepresentasjonen i norsk offisiell menneskerettighetsdiskurs</u>	s.45
<u>4.2.1 Første periode: 1977-1991</u>	s.46
<u>4.2.2 Andre periode: 1991-2003</u>	s.47

1 Innledning – Menneskerettighetsdiskursen i norsk utenrikspolitikk

"Språk er alltid politikk og politikk er alltid språk. Uten språk er vi ingenting" (Midttun 2009).

Slik oppsummerer språkprofessor Tore Janson språkets rolle i dagens samfunn og sosiale virkelighet. Han mener at det er språket som gjør oss til mennesker og at det er språket som bestemmer hva vi identifiserer oss med kulturelt og politisk. Dette er også det teoretiske grunnlaget for diskursanalysen og mitt utgangspunkt for denne analysen av menneskerettighetsdiskursen i norsk utenrikspolitikk. Hva betyr språk for oss og hvilke konsekvenser får en gitt type språkbruk? Og hvorfor bruker vi språket på den måten vi gjør?

I følge diskursanalytisk teori og metode er det språket som er det mest sentrale faktoren i konstruksjonen av vår sosiale virkelighet. Språket bidrar til å gi oss *forståelse* og *mening*, og gir oss perspektiver, paradigmer og rammer som hjelper oss å tolke samfunnet vi lever i; et samfunn som konstrueres av den språklige interaksjonen som foregår mellom individene som deltar.

Dette gjør at språket blir den primære enhet for diskursanalysen. Språklige valg, forutsetninger, og ideer avgjør i stor grad hvordan den sosiale verden konstrueres og oppfattes. Dermed er den språklige aktiviteten som foregår innenfor et gitt temaområde, en politisk arena eller en bestemt institusjon meget interessant å analysere. Dette være seg muntlig og/eller skriftlig språk, eller andre former for språklig aktivitet. Det er denne språklige aktiviteten/interaksjonen som legger grunnlaget for hvordan man skal forstå et gitt tema.

Dette er utgangspunktet for min analyse av den internasjonale menneskerettighetspolitiske identitet i norsk utenrikspolitikk. Norge har siden andre verdenskrig vært et av foregangslandene innenfor ulike former for "etisk/moralsk" utenrikspolitikk, enten gjennom stor støtte til FN, omfattende utviklings- og bistandsarbeid, aktive fredsmeklingsoppdrag eller promotering av den internasjonale folkeretten og menneskerettigheter (Knutsen, Sørbo og Gjerdåker 1997). Det finnes ulike forklaringer og teorier om hvorfor dette er til Norges fordel, eller i hvilken grad denne politikken er vellykket, men Norge fører en ambisiøs utenrikspolitikk og har på grunn av dette (i tillegg til andre faktorer, for eksempel historie, tradisjoner og verdier (Knutsen, Sørbo og Gjerdåker 1997)) opparbeidet seg en spesiell posisjon i dagens internasjonale politikk (Gillies 1996; Gjerdåker 1997). Blant annet inngår vi i gruppen av stater som anses som humanitære

stormakter i internasjonal politikk, og har vært aktive både innenfor bistandsarbeid, støtte til FN-systemet og generelt freds- og forsoningsarbeid globalt (Egeland 1988; Gillies 1996; Knutsen, Sørbo og Gjerdåker 1997; Nyhamar 2001). Dette gjør Norge til en meget interessant analyseenhet, og norsk praksis til viktig for internasjonal menneskerettighetspolitikk generelt. I tillegg har Norge nå også blitt valgt inn i FNs menneskerettighetsråd, noe som bidrar til at Norge er med på å sette dagsorden for internasjonal menneskerettighetspolitikk (VG 2009).

Min analyse vil altså ta for seg den *norske internasjonale menneskerettighetspolitiske identitet og de ulike representasjonene som inngår i den offisielle norske diskursen*. Jeg vil benytte diskursanalytisk teori og metode for å tilnærme meg temaområdet og utføre en analyse av sentrale menneskerettighetspolitiske tekster som gjenspeiler den norske offisielle menneskerettighetspolitiske diskurs siden midten av 1970-tallet fram til i dag. Den overordnede problemstillingen for analysen blir dermed: *Hvordan konstrueres den norske menneskerettighetsidentitet og hvordan vektlegges de ulike representasjonene innenfor den offisielle norske menneskerettighetsdiskurs?*

Det er nå 20 år siden Jan Egelands bok om *Impotent Superpower – Potent Small State* kom ut, og over 30 år siden den aller første Stortingsmeldingen om menneskerettigheter ble lagt fram i Norge (Egeland 1988; St.meld. nr. 93 (1976-1977)). Det er også snart ti år siden den siste handlingsplanen om menneskerettigheter ble lagt fram, og det ble tidligere i år lansert en ny Stortingsmelding om norske utenrikspolitiske målsettinger; alle disse faktorene bidrar til et godt klima for en grundig diskursiv gjennomgang av historien om norsk internasjonal menneskerettighetspolitikk (St.meld. nr. 21 (1999-2000); St.meld. nr. 15 (2008-2009)). Hvordan argumenterer man for Norges internasjonale engasjement i menneskerettighetsarbeid? Hvordan argumenterer man for å gripe inn i andre statlige aktørers suverenitet? Og hvordan argumenterer man for at Norge har interesse av å arbeide aktivt for menneskerettighetsvernet rundt om i verden? Denne analysen blir en kartlegging av den historiske utviklingen som den offisielle norske internasjonale menneskerettighetsdiskursen har hatt og hvordan den norske menneskerettighetspolitiske identitet er diskursivt konstruert siden midten av 1970-tallet.

En viktig forutsetning for å gjennomføre en god analyse og et godt vitenskapelig arbeid, er det Neumann kaller *kulturell kompetanse* (Neumann 2001: 50ff). Dette handler kort sagt om forskerens (for)forståelse av feltet han/hun ønsker å analysere og studere. For

min del representeres min kulturelle kompetanse innenfor menneskerettighetstema i første rekke gjennom en personlig og akademisk interesse og et personlig engasjement for menneskerettigheter i samfunnet. Dette gjør blant annet at jeg er meget oppmerksom på menneskerettighetsspørsmål i ulike media og daglige nyheter, og gjør dypere dykk i akademisk litteratur og historiske kilder om menneskerettighetspolitikk globalt.

For det andre har mitt engasjement for Amnesty International Norge gjort meg mer praktisk kjent med menneskerettighetsarbeid, og hvordan en av de aller største aktørene i denne samfunnssfæren opererer. Dette har ført til en økende interesse for menneskerettighetsspørsmål og rene praktiske problemstillinger både i daglig arbeid og over lengre tid. Det er også dette engasjementet som er grunnlaget for at jeg ønsket å foreta denne analysen.

1.1 Hvorfor snakke om menneskerettigheter?

Johan Galtung beskriver menneskerettigheter som en del av et generelt fredsprosjekt og at *"alle prosjekter må kritiseres på en konstruktiv måte for å bli holdt i live"* (Galtung 2007: 12). Nå skal ikke denne analysen leses direkte som noen kritikk av verken menneskerettigheter generelt eller norsk menneskerettighetspolitikk, men heller som et bidrag til det kumulative arbeidet innenfor det diskursanalytiske prosjekt, og da spesifikt menneskerettigheter og norsk internasjonal politikk. Noe av det teoretiske grunnlaget for diskursanalysen sier at forskeren selv er med på å konstruere diskursen i sin analyse av den sosiale virkeligheten. Dermed bidrar diskursive analyser nettopp til *"å holde prosjektet i live"*. Skal menneskerettigheter som tema konstrueres, opprettholdes og eventuelt forandres må det drøftes, og derfor denne analysen.

I en av de relevante Stortingsmeldingene for denne analysen brukes begrepet *"menneskerettighetsdialog"* om former for praktiske diskusjoner av menneskerettigheter i aktuelle samarbeidsland. *"Alt norsk engasjement for menneskerettighetene i andre land har som endelig mål i praksis å oppnå økt respekt for internasjonalt anerkjente menneskerettighetsnormer. Menneskerettighetsdialogen er ett av flere virkemidler som Norge benytter for å nå dette målet"* (St.meld. nr. 21 (1999-2000): 149). Denne analysen kan på en måte leses som en form for bidrag til en menneskerettighetsdialog, med det formål å øke oppmerksomheten og respekten for menneskerettigheter. Derfor er denne typen

analyse viktig; for det første for å (re)konstruere og opprettholde menneskerettighetsdiskursen, og for det andre å bidra til det kumulative diskursanalytiske forskningsprosjekt (ser her spesielt Skånlands (2008) diskursanalyse av norsk freds- og forsoningsengasjement internasjonalt. Min analyse er delvis inspirert av hans forslag til videre analyse i sitt konklusjonskapittel). *"Respekt for menneskerettighetene er ikke noe som statene oppfyller én gang for alle. Det er en kontinuerlig prosess, både for Norge og for andre stater"* (St.meld. nr. 21 (1999-2000): 117) – og forskere og samfunnet generelt.

Som Jørgensen og Phillips (1999: 165) sier det:

"Selve den eksotisering af det selvfølgelige, der ligger i det socialkonstruktionistiske perspektiv, kan åbne muligheder for forandring. Med diskursteoretiske termer kan man sige, at ved at bevæge noget fra det objektive til det politiske, altså fra det tyst selvfølgelige til noget, man kan være for eller imod, gør man det selvfølgelige til potentiel genstand for diskussion og kritik og dermed forandring".

Formålet med diskursanalysen er å diskutere tema som tas for selvfølgeligheter, og eventuelt opprettholde eller forandre meningen og forståelsen av analyseenheten. Grunnen til at jeg ønsker å utføre denne type analyse på menneskerettigheter er at menneskerettigheter bunn og grunn er juridiske forpliktelser. Men i følge diskursanalytisk teori finnes ingen objektive sannheter, og da kan heller ikke lovgivning ses som en objektiv sannhet; den må forstås og tillegges forståelse på lik linje med andre aspekter av den sosiale virkelighet. Derfor er det veldig interessant å se hvilke språklige forutsetninger som ligger til grunn for den offisielle norske menneskerettighetsdiskursen. Alle elementer i samfunnet må tillegges en språklig betydning og forståelse, og det er derfor veldig viktig for å skape, opprettholde eller eventuelt endre forståelsen av menneskerettigheter å gjennomføre denne type språklige analyse. Den utbredte språklige bruken av begrepet menneskerettigheter er noe av grunnen til at menneskerettigheter har blitt karakterisert som et av det 20. århundres viktigste politiske tema (Nickel 2007).

1.2 Hovedgrunnlaget for analysen

La meg oppsummere hovedpunktene for denne analysen (denne delen er inspirert av Phillips og Hardys (2002: 75-79) punktvis gjennomgang av en god diskursanalyse): det teoretiske og metodiske grunnlaget for denne analysen er hentet fra den diskursanalytiske tradisjonen.

Dette vil si konstruktivistisk vitenskapsteori og en tilnærming til analyseenheten med fokus på språk, i dette tilfellet skriftlig språk (tekst).

Jobben i denne analysen er å kartlegge den norske offisielle menneskerettighetsdiskursen gjennom å analysere de språklige og diskursive forutsetningene for norsk internasjonal menneskerettighetspolitisk identitet. Jeg vil praktisk utføre en tekstanalyse av relevante tekster for å kartlegge diskursen.

Formålet med analysen er å gi en bedre forståelse av menneskerettigheter generelt, og hvordan ulike forståelser av menneskerettigheter er med på konstruere den offisielle norske diskursen. Hvordan vektlegges de ulike representasjonene for å argumentere for en aktiv internasjonal menneskerettighetspolitikk? Analysen jeg skal gjennomføre vil da fokusere på de diskursive elementene ved menneskerettigheter innenfor norsk utenrikspolitikk. Poenget her vil være å vise til hvordan representasjonene konstrueres innenfor og danner diskursen. Det vil være interessant å lete etter fellestrekk (eller avvik) innenfor de ulike kildene jeg skal analysere.

Denne analysen er interessant fordi den norske rollen i internasjonal menneskerettighetspolitikken er viktig på grunn av det historiske grunnlaget for det norske menneskerettighetsengasjementet og ambisjonene for norsk menneskerettighetsarbeid i internasjonal politikk. Menneskerettigheter er et område der Norge har vært og er (eller ønsker å være) et foregangsland internasjonalt.

Den offisielle norske menneskerettighetsdiskursen er relativt enkel å analysere med tanke på det tekstlige datagrunnlaget (se avsnitt 3.2.1). Disse tekstene tar spesifikt for seg norsk internasjonal menneskerettighetspolitikk. Dette bidrar til at analysens validitet og reliabilitet øker.

1.3 Disposisjon for analysen

Denne analysen er bygd opp som en punktvis gjennomgang av tema og de relevante analytiske funnene som har kommet fram gjennom forskningsprosessen. Kapittel 2 er en oversikt over diskursanalytisk teori og metode, spesielt inspirert av Neumanns (2001) diskursanalytiske innføringsbok. Jeg redegjør for hva som ligger i begrepet diskurs og diskursanalyse, i tillegg til en gjennomgang av diskursanalysens teoretiske grunnlag for å vise hvordan jeg ontologisk og epistemologisk forholder meg til den sosiale virkelighet og

språkets rolle i internasjonal politikk. Jeg går også gjennom diskursanalysens metodologi og hvordan jeg praktisk har utført datainnsamlingen og analysen. Jeg viser også hvordan jeg har valgt ut case, tidsaspektet for analysen og data-/kildematerialet.

Kapittel 3 er en oversikt over menneskerettigheter som begrep og en historisk oversikt over menneskerettigheter som politikkområde – både internasjonalt og i Norge. Dette innebærer blant annet en kort oversikt over historien til begrepet, med størst fokus på hva begrepet har betydd etter 1945. Her er det fokus på FNs juridiske bestemmelser i forhold til medlemslandene (Verdenserklæringen om menneskerettigheter (1948) og Konvensjonene om sivile, politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (1966) (FN 1998, 2007ab). Jeg forsøker også å presentere en grei definisjon av begrepet menneskerettigheter.

Deretter følger en gjennomgang av menneskerettighetenes historie i Norge, hva begrepet har betydd i den norske konteksten og hvorfor Norge er interessant som case for denne typen analyse.

Kapittel 4 presenterer funnene jeg har gjort i datamaterialet og er en historisk oversikt over de sentrale Stortingsmeldingene rundt tema norsk internasjonal menneskerettighetspolitikk. Funnene vil bli presentert i seks ulike avsnitt (et for den norske identitetskonstruksjonen, og fem for de ulike representasjonene som utgjør menneskerettighetsdiskursen, se kapittel 2 og 4), og fordelt over tre ulike historiske perioder fra 1977 til 2009.

Kapittel 5 gir en oversikt over de sentrale funnene, mine konklusjoner i forhold til disse og et kort sammendrag, i tillegg til noen tanker om eventuelle endringer som kunne vært gjort i analysen og mulig videre forskningsarbeid innenfor tema.

2 Diskursanalyse som teori og metode

Diskursanalysen danner det teoretiske og metodiske grunnlaget for min analyse, altså de ontologiske og epistemologiske premissene for analysen, og metodene som benyttes i og gjennomføringen av datainnsamlingen, vurdering og utvalg av kilder, og konklusjonene i analysen (jeg tar utgangspunkt i redegjørelsen av diskursanalyse hos Neumann (2001), men baserer også mye på Bergström og Boreús (2005a), Hansen (2006), Jørgensen og Phillips (1999), Mathisen (1997), Phillips og Hardy (2002) og Van Dijk (1997). For mer om

diskursanalysens opprinnelse og historiske utvikling se for eksempel Bergström og Boréus (2005ab), Dybvig og Dybvig (2003), Hansen (2006), Jørgensen og Phillips (1999) og Neumann (2001)). Den diskursanalytiske teori og metode legger bestemte føringer for alle aspektene ved min analyse, og jeg vil systematisk ta for meg disse aspektene i dette kapittelet. Noe av det interessante med diskursanalyse er det nærmest overlappende forholdet mellom teori og metode, noe som også gjør diskursanalyse til et meget anvendelig og fruktbart analyseverktøy (Bergström og Boréus 2005a; Jørgensen og Phillips 1999; Neumann 2001; Phillips og Hardy 2002). De vitenskapsteoretiske forutsetningene legger klare føringer for det metodiske utgangspunktet og praktiske arbeidet, og fungerer som en "rettesnor" gjennom alle faser av den statsvitenskapelige analysen. På en side bidrar dette til å snevre inn de metodiske og analytiske valgmulighetene, men gir samtidig et presist analyseverktøy og en konsis forskningsmodell, noe som er en stor fordel for meg som statsvitenskapelig forsker.

Hvorfor diskursanalyse? Phillips og Hardy (2002:2) gir en vitenskapsteoretisk begrunnelse på dette spørsmålet: *"Without discourse there is no social reality, and without understanding discourse, we cannot understand our reality, our experiences, or ourselves"*. Dette er også en konkret oppsummering av mitt valg av og min fascinasjon for diskursanalyse som teoretisk og metodisk verktøy. I tillegg er diskursanalysen godt egnet til å gi godt samfunnsvitenskapelig og statsvitenskapelig arbeid:

"There are few disciplines that offer such a broad, multidisciplinary, multicultural and socially relevant approach to human language, cognition, communication and interaction. Few disciplines allow students to focus on small but significant details of text and talk, as well as in the fascinating processes and representations of the social mind, and at the same time in the fundamental social and political issues and problems of our time. Few disciplines offer as many opportunities to combine formal precision with broad explanatory frameworks on how people use language, think and interact, and thus enact and reproduce their groups, societies and cultures" (Van Dijk 1997: 32-33).

Kort sagt gir diskursanalyse en ny og avgjørende vektlegging på språk og interaksjon i konstruksjonen av den sosiale virkelighet. For alle med et (sosial)konstruktivistisk vitenskapsteoretisk utgangspunkt og grunnlag, er diskursanalytiske teori og metode et meget fruktbart analyseverktøy for å gjennomføre et godt stykke statsvitenskapelig forskningsarbeid. I tillegg er diskursanalyse fortsatt et relativt ferskt analyseverktøy innenfor statsvitenskapen og spesielt innenfor norsk statsvitenskapelig og politisk analyse (Bergström

og Boréus 2005a; Hansen 2006; Neumann 2001). Derfor er det viktig for diskursanalyse som analyseverktøy og forskningsprogram at de mer "klassiske" målene om kumulativ forskning også inkorporeres blant diskursanalytikere: *"A research project should make a specific contribution to an identifiable scholarly literature by increasing our collective ability to construct verified scientific explanations of some aspect of the world"* (King, Keohane og Verba 1994: 15). Denne analysen er med på å bidra til det diskursanalytiske forskningsprosjekt om norsk utenrikspolitikk generelt og menneskerettigheter spesielt.

Mitt mer personlige grunnlag for å velge diskursanalyse er en fascinasjon og interesse for konstruktivistisk vitenskapsteori, i tillegg til et ønske om å analysere norsk politisk språk nærmere. Norge som internasjonal og nasjonal statlig aktør er et meget interessant analyseobjekt, mye på grunn av norsk historie og tradisjoner, i tillegg til norsk utenrikspolitiske og humanitære ambisjoner (Gillies 1996; Nyhamar 2001; Knutsen, Sørbø og Gjerdåker 1997). Norge er også det første landet i verden som lanserte en melding om tema internasjonale menneskerettigheter (Gjerdåker 1997: 226; St.meld. nr. 93 (1976-1977), se avsnitt 3.2). Formålet for analysen er å kartlegge hvordan den norske menneskerettighetsidentiteten er konstruert, og hvordan de ulike representasjonene vektlegges innenfor den offisielle diskursen.

I dette kapittelet vil jeg først kort redegjøre for diskursanalysens teoretiske grunnlag; definisjoner og begrepsavgrensning, vitenskapsteori (ontologi og epistemologi), språkets rolle i samfunnet og den sosiale virkelighet, i tillegg til i selve diskursanalysen, og formålet med å benytte diskursanalyse. Under avsnitt 2.2 vil jeg redegjøre for diskursanalysens metodiske grunnlag og hvordan jeg praktisk har utført datainnsamling og analysen metodisk. Jeg vil også diskutere forskerrollen i diskursanalyse generelt og min egen analyse, i tillegg til spørsmål om kriterier for god forskning, kilder og reliabilitet/validitet. Avslutningsvis vil jeg gi en kort oppsummering av diskursanalyse teoretisk og metodisk, og gi en nærmere presentasjon av mitt tema, min problemstilling og den praktiske datainnsamlingen og analysen.

2.1 Diskursanalysens teoretiske grunnlag

Det vil først av alt være nyttig å redegjøre for hva jeg mener med en diskurs og hva dette innebærer for statsvitenskapelig analyse. Det finnes flere ulike måter å definere diskurs på,

men jeg vil her holde meg kun til den definisjonen som er relevant og fruktbar for min analyse, og ikke gå nærmere inn på debatten om de ulike definisjonene av begrepet (se for eksempel Hansen (2006) og Neumann (2001)).

Neumann (2001: 18) definerer en diskurs slik: "*En diskurs er et system for frembringelse av et utsagn og praksiser som, ved å innskrive seg i institusjoner og fremstå som mer eller mindre normale, er virkelighetskonstituerende for sine bærere og har en viss grad av regularitet i et sett sosiale relasjoner*". På en litt annen måte kan man si at en diskurs er en språklig handling (skriftlig eller muntlig) som påvirker (og påvirkes av) den ikke-språklige sosiale verden; en språklig sosial handling som (potensielt) endrer den sosiale materielle verden (Bergström og Boréus 2005a). Disse to definisjonene sier i grunn det samme: *diskurs er et språklig system som tolker, definerer og formes av den sosiale virkeligheten for deltakerne innenfor diskursen* (i denne analysen dreier det seg kun om skriftlig språk, dette vil jeg komme nærmere tilbake til i avsnitt 2.2).

Det viktige her er å være klar over det gjensidige spillet mellom *tekst, diskurs og kontekst*. Phillips og Hardy (2002:)4 kaller dette for en *tredimensjonal tilnærming* til diskurs og diskursanalyse (individuelle tekster skaper ikke konteksten; det er diskursen tekstene tilhører som danner konteksten og den sosiale virkelighet. Samtidig bidrar konteksten til å avgjøre hvilke tekster/diskursen som slipper til og leses/benyttes). Dette gjelder for eksempel innenfor medisin, akademia eller politikken – måten man ordlegger seg på er avgjørende for hvordan man oppfattes og behandles innenfor en bestemt sosial sfære, og hvilken sfære man beveger seg innenfor er avgjørende for hvordan man ordlegger seg, altså *forstår* og gir ting *mening* (Burman og Parker 1993; Jørgensen og Phillips 1999; Mathisen 1997). Den gjeldende diskurs er med på å påvirke hvordan individene handler (uttrykker seg språklig), noe som igjen bestemmer hvordan den materielle sosiale verden ser ut. Diskursen bidrar til å gi mening til objekter i en kontekst (Bergström og Boréus 2005ab; Phillips og Hardy 2002).

Dette betyr ikke at diskursene er objektive sosiale sannheter, men heller uttrykk for den gjeldende tolkning av forståelse og mening (Hansen 2006). Dette vil igjen si at ingen diskurser er universelle eller evige; det er deltakerne som definerer diskursen, og disse kan også velge å endre innholdet i eller betydningen av diskursen. Det er de kommunikative handlingene og interaksjonen mellom deltakerne som bidrar til å konstruere, (re)produsere, opprettholde eller endre diskursen (Jørgensen og Phillips 1999). Dette er også noe av

grunnen til at det er interessant å utføre en diskursanalyse; man bidrar som forsker til å opprettholde (eventuelt endre) diskursen man analyserer.

Neumann (2001: 33-34) definerer også et annet viktig aspekt ved en gitt diskurs, nemlig *representasjoner*. En representasjon er en form for virkelighetsforståelse eller perspektivmodell, som hjelper oss å forstå den materielle verden. "*Sansingen* (forståelsen av den materielle verden) *er ikke umediert. Mellom verden og vårt grep på den kommer representasjonene av verden*" (Neumann 2001: 33, min anmerkning). De ulike diskursene er altså (blant annet) basert på et visst antall representasjoner som hjelper deltakerne til å forstå den materielle og sosiale verden. Innenfor menneskerettighetsdiskursen kan dette representeres for eksempel ved forståelsen av juridiske rettigheter for å oppnå et rettferdig og velfungerende demokratisk samfunn. Nok en gang er språket en av de viktigste metodene for å konstruere og opprettholde disse representasjonene av verden.

Med denne definisjonen av diskurs, kan jeg gå nærmere inn på hva diskursanalyse er og hva det innebærer. Mathisen (1997: 3) definerer diskursanalyse som en "*analyse av språkbruk i en samfunnsmessig kontekst, med fokus på hvordan de ideer og begreper som produseres i denne konteksten tolker og er med på å forme (et visst utsnitt av) den samfunnsmessige virkeligheten*". Dette vil helt enkelt si at man analyserer en gitt diskurs (eller flere) for å finne ut hvordan denne (disse) påvirker språkbruken hos deltakerne, noe som igjen påvirker den sosiale virkeligheten de lever i. Eller for å være enda mer konkret – "*discourse analysis are about text and talk in context*" (Van Dijk 1997: 3). Man analyserer den diskursen (språklige konteksten) man er interessert i, for å kartlegge hvordan den sosiale virkeligheten knyttet til denne diskursen er konstruert.

Formålet med å gjennomføre en diskursanalyse er å komme fram til hvordan den enkelte diskurs påvirker meningsdannelse og forståelse hos deltakerne. Det interessant er å avdekke hvordan en gitt diskurs påvirker deltakernes bevissthet, og hvordan disse betrakter den sosiale virkelighet. Rent praktisk gjøres dette gjennom å analysere *språket*. "*Selve hovedpoenget med diskursanalyse er å analysere mening som en av det generelt sosiale der mening skapes. Man ser først og fremst på sproget, for mens andre sosiale praksiser produserer mening som et biprodukt, er sprogets oppgave primært å skape mening*" (Neumann 2001: 38). Ønsker man å studere handling forutsettes en forståelse av mening og bevissthet, og der er språket det eneste troverdige analyseobjektet. "*Mening er en svært ofte tilstedeværende forutsetning for handling, og diskursanalyse er blant annet studiet av*

*forutsetningene for at handlinger kan finne sted. Mening efterspores i sproget **der den blir til**, ikke inne i hvert enkelt individs hode*" (Neumann 2001: 38, min utheving). Språket er den meningsskapende og handlingsdannende arena, og dette er analyseobjektet for diskursanalyse og dens analytikere.

Diskursanalysen er derfor meget godt egnet til å analysere konstruksjonen og opprettholdelsen av en gitt identitet, for eksempel den norske utenrikspolitiske identitet. Forståelsen av den norske utenrikspolitiske identitet dannes i språket, og opprettholdes gjennom språklig interaksjon blant deltakerne innenfor diskursen. *"The thing that make up the social world – including our very identities – appear out of discourse. To put it in another way, our talk, and what we are, are one and the same"* (Phillips og Hardy 2002: 2).

Neumann trekker også her inn viktigheten av representasjoner i arbeidet diskursanalytikeren foretar. *"(...) Han gjør det (diskursanalysen) til en forskningsoppgave å vise hvorledes representasjoner blir konstituert og får sin utbredelse, og hva slags spenn av forskjellige representasjoner som til enhver tid er med på å utgjøre diskursen"* (Neumann 2001: 34). Det er viktig å ha en god forståelse av hvordan den aktuelle diskurs man ønsker å analysere, er konstruert og sammensatt. De ulike representasjonene som bidrar til deltakernes forståelse av diskursen er derfor viktige å inkludere i en god diskursanalyse.

La meg ta diskursanalysen ned til det mest grunnleggende; det vitenskapsteoretiske grunnlaget, ontologi og epistemologi. Som nevnt legger det vitenskapsteoretiske grunnlaget premissene for alle aspekter ved diskursanalysen generelt og min analyse spesielt, og det er derfor veldig nyttig å ha forståelsen av diskursanalysen i orden fra grunnen av.

Ontologi betyr kort sagt læren om det værende, og beskriver hva verden består av og hva vi kan ha kunnskap om (Bergström og Boréus 2005b; Dybvig og Dybvig 2003; Neumann 2001). Det ontologiske grunnlaget for diskursanalyse er at den sosiale og politiske verden er i større eller mindre grad omskiftelig og i stadig endring. Diskursanalysen forstår verden som en foranderlig enhet, som aldri når ekvilibrium eller "setter seg", men tvert i mot krever en forståelse som er villig til å ta stadig nye aspekter i betraktning og revurdere all forståelse og kunnskap. Denne ontologiske posisjonen kalles ofte for *konstruktivismen* (det er dette begrepet jeg vil benytte som kjennetegn på diskursanalysens vitenskapsteoretiske grunnlag (Adler 1997; Bergström og Boréus 2005ab)). Den sosiale verden er *intersubjektivt* konstruert, og det er individenes felles forståelse av hva verden er og hva dette betyr, som er det nærmeste vi kan komme noen som helst form for "sannhet" i samfunnet (Adler 1997).

Derfor er språket så viktig for diskursanalysen, fordi språket er en av de mest sentrale faktorene i konstruksjonen av den sosiale virkeligheten, og det er språket som sosialiserer individene til den gitte virkelighet; det finnes ingen objektiv sosial virkelighet utenfor språket, og det er språket som gir mening til alle objektene i samfunnet (Bergström og Boréus 2005a; Hansen 2006).

Det er ikke noe skille mellom den materielle og ideelle verden i diskursanalysen, ettersom en materiell gjenstand ikke har noen betydning uten at det konstrueres en språklig forståelse av den materielle gjenstand (diskursivt). Derfor har det ingen hensikt å forsøke å skille ut uavhengige materielle faktorer, da disse er ontologisk avhengige av språket for å få betydning i den sosiale verden (Bergström og Boréus 2005a; Hansen 2006).

Epistemologi går ut på *hvordan* vi kan ha kunnskap om verden og hvordan kunnskapsproduksjonen foregår (Bergström og Boréus 2005b; Dybvig og Dybvig 2003; Neumann 2001). Det er også her fokus på språkets rolle. Ved å analysere språket kan vi øke forståelsen av den sosiale og politiske verden og virkelighet, ettersom språket er med på å transportere mening og individenes bevissthet. For konstruktivismen konstrueres det ontologiske grunnlaget for den sosiale virkelighet primært gjennom språket, og da vil det være mest naturlig å forholde seg til språklige elementer og faktorer når man ønsker å øke sin kunnskap om denne verdenen. Man må forstå diskursene som språket organiseres i for å forstå den sosiale virkelighet, og det rent praktiske epistemologiske fokuset er på artikuleringen av identitet og politikk – dette er det grunnleggende for diskursanalyse (Hansen 2006; Phillips og Hardy 2002).

Det er også verdt å nevne at diskursanalyse ikke er én bestemt teori/metode eller én homogen gruppe av teorier/metoder, men kan i utgangspunktet betraktes som en teoretisk/metodisk tradisjon (se for eksempel Jørgensen og Phillips (1999) for redegjørelse av ulike diskursanalytiske teorier). Når dette er sagt redegjør jeg her for det felles grunnlaget for de mest sentrale teoriene innenfor diskursanalyse, i tillegg til at jeg kombinerer elementer fra de ulike grenene innenfor diskursanalytisk tradisjon. Formålet med min analyse er ikke å drøfte likheter og forskjeller mellom ulike diskursanalytiske teorier, og jeg velger derfor ikke å gå nærmere inn på de spesifikke teoriene (jeg velger også å la være å drøfte kritikken rundt konstruktivisme og diskursanalyse, ettersom dette ikke er relevant for min analyse; se for eksempel Hansen (2006) og Jørgensen og Phillips (1999) for diskusjon). Jørgensen og Phillips (1999) framholder at dette ikke er noe metodisk eller analytisk

problem, men at det tvert i mot er fruktbart å kombinere ulike elementer innenfor den diskursanalytiske tradisjon for å skape et best mulig analyseverktøy.

2.2 Diskursanalysens metodologi og min praktiske gjennomføring av analysen

Med det vitenskapsteoretiske grunnlaget på plass og en redegjørelse for formålet med å benytte diskursanalyse, kan jeg nå konsentrere meg mer om det spesifikt metodiske, forskningsdesign og datainnsamling. Diskursanalyse kan ses både som teori og metode, og som jeg allerede har vært inne på bidrar det vitenskapsteoretiske grunnlaget til sterke føringer for diskursanalytisk metodologi. Den sentrale analyseenheten er språket, og språkets rolle i den sosiale virkelighet. Politikk er språk for diskursanalytikere, og all politisk handling er språklige handlinger (Mathisen 1997). Dette gjør at forskeren må analysere språklige handlinger for å gjennomføre en diskursanalyse. Språk finner man i den sosiale verden på mange ulike måter, men jeg vil i min analyse kun fokusere på skriftlig språk, altså tekstmateriale (se for eksempel Hansen (2006) og Mathisen (1997) for eksempler på andre former for språklige ytringer og diskusjon rundt benyttelsen av disse).

Ettersom jeg skal ta for meg tekster skriftlige tekster i min analyse, er det viktig å være bevisst på hvilke tekster man velger ut og hvordan disse står i forhold til hverandre. En tekst alene danner ingen diskurs, og er (derfor) ikke spesielt interessante for diskursanalytikere. Det interessante er samlinger av tekster som inngår i et (diskursivt) fellesskap, enten gjennom tema, problematikk, saksfelt, meningsfellesskap eller retorikk; dette kalles *intertekstualitet* (Hansen 2006; Phillips og Hardy 2002). Det interessante for diskursanalytikere er å avdekke tekstene innenfor en gitt diskurs, og kartlegge hvorfor disse er viktige og hvordan de blir *gjort* viktige innenfor diskursen. Tekstene som er interessante å analysere er de som er med på å definere, konstruere og opprettholde (eventuelt endre) diskursen (Phillips og Hardy 2002). Ved intertekstualitet skaper teksten automatisk et legitimt grunnlag for sine ytringer, ved å bygge på tidligere argumentasjon, men er samtidig med på å rekonstruere og reprodusere den tidligere diskursen; det foregår en interaksjon mellom tidligere og nyere tekster (Hansen 2006). Dette gjør at det skapes et diskursivt fellesskap mellom tekstene, og man blir som forsker nødt til å analysere flere tekster for å forstå diskursen. En tekst gir isolert sett ingen mening, de interessante diskursive trekkene finner man først ved å kartlegge intertekstualiteten innenfor en diskurs.

Innenfor mitt temaområde - menneskerettigheter – vil det være nærliggende å tro at noen av de viktigste tekstene innenfor den norske offisielle menneskerettighetsdiskursen er for eksempel Stortingsmeldinger, ettersom disse beskriver offisiell norsk menneskerettighetspolitikk (se avsnitt 2.2.1 og kapittel 4; Hansen 2006; Mathisen 1997). Her vil intertekstualiteten være relativt grei å spore, fordi disse tekstene i stor grad følger hverandre kronologisk gjennom en byråkratisk prosess, samtidig som de både refererer/bygger på tidligere tekster og eventuelt endrer eller opprettholder tidligere argumentasjon og diskursive elementer.

Innledningsvis vil jeg redegjøre for forskerrollen innenfor diskursanalyse. Ettersom diskursanalyse ser den sosiale verden som intersubjektivt og språklig konstruert, vil enhver analyse av denne sosiale virkeligheten for det første aldri være objektiv eller resultatene fullstendig "riktige", og for det andre vil selve handlingen å analysere potensielt være med på å endre eller påvirke den sosiale virkeligheten som forskeren opererer innenfor. Forskeren er selv med på å konstruere og delta innenfor en gitt diskurs, ved å analysere denne (Jørgensen og Phillips 1999).

Dette illustreres for eksempel gjennom Jan Egeland og hans virke i norsk akademia og politikk. Dette kan først spores gjennom hans bok *Impotent Superpower – Potent Small State* (Egeland 1988). Dette *akademiske* verket bygger i stor grad på en eksisterende diskursiv forståelse i norsk *politikk*, blant annet ideen om at et lite land som Norge (med vår historie, tradisjoner, verdier og ressurser) er velegnet til å drive aktiv humanitær internasjonal politikk (menneskerettigheter, freds- og forsoningsarbeid og bistand- og utviklingsarbeid) (Frydenlund 1982; Gjerdåker 1997; St.meld. nr. 93 (1976-1977)). Egeland gikk etter dette over til ulike *politiske* verv og stillinger, der han selv bidro til å konstruere dem diskursive forståelsen politisk. Egeland er per i dag tilbake innenfor forskningsmiljøet som direktør for Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI) (Store Norske Leksikon 2009b). Nå er Egeland et relativt spesielt eksempel, men det finnes flere i norsk politisk elite som visker ut grensene mellom akademia og politikk; for eksempel Janne Haaland Matlary (universitetsprofessor og politiker) (Universitetet i Oslo 2008). Disse viser hvordan man i praksis er med på å konstruere, reproducere eller endre diskursen man forsker på eller innenfor.

Selv om disse individene har hatt en spesiell grad av påvirkningsevne eller –kraft, er dette i grunn irrelevant; det sentrale for forskeren er å være bevisst sin egen rolle og diskutere sin egen tolkning av den sosiale virkeligheten eller en gitt diskurs åpent og ærlig.

Dette gjør heller ikke diskursanalyse uinteressant – tvert i mot er det meget viktig å analysere og tolke mekanismene i samfunnet og presentere resultatene slik at andre kan få forståelse for hvordan språket påvirker det gitte samfunnsområdet og den gitte diskurs (Jørgensen og Phillips 1999; Neumann 2001).

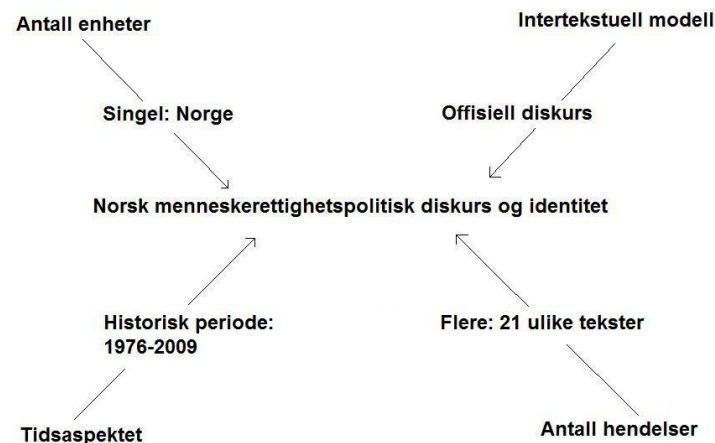
Min rolle som forsker i denne analysen kan være med på å forandre forståelsen av den offisielle norske menneskerettighetsdiskurs, ved at den samler sentrale diskursive funn fra norsk menneskerettighetspolitisk historie. Dette kan potensielt være med på å endre forståelsen av menneskerettigheter historisk i den norske diskursen, eventuelt bidra til å opprettholde fokuset og viktigheten av diskursen. Men dette blir selvfølgelig bare løse spekulasjoner.

Det første tolkningsspørsmålet og analytiske grepet jeg gjør som forsker er å avgrense diskursen jeg ønsker å analysere. En diskurs er ingen materiell eller objektiv konstruksjon, men en analytisk (selvfølgelig gjenspeilet og formet av den materielle virkeligheten den oppstår i) – og det er opp til den enkelte forsker å argumentere for sin egen analytiske konstruksjon (Bergström og Boréus 2005a; Hansen 2006; Mathisen 2006). Jeg vil bruke Hansens (2006: 64, 83) fremgangsmåte som hovedinspirasjon for avgrensning av diskurs og veiledning i valg av kilder.

Det finnes flere ulike måter eller representasjoner som betrakter menneskerettigheter i Norge. Fokuset for min analyse er den *offisielle* norske menneskerettighetsdiskursen, altså de språklige ytringer som kommer fra offisielt politisk norsk hold. Dette representeres primært ved den norske regjeringen. Dermed begrenser kildematerialet seg til tekster som kan spores tilbake til offisielle aktører i norsk sammenheng. Ettersom vi snakker om offisielle tekster om norsk politikk fra regjeringshold, er det innlysende at Stortingsmeldinger er et viktig datamateriale i så henseende. *”Stortingsmeldinger brukes når regjeringen vil presentere saker for Stortinget (...). Stortingsmeldinger har ofte karakter av å være en rapport til Stortinget om arbeid som er gjort på et spesielt felt, eller drøfting av framtidig politikk”* (Utenriksdepartementet 2009b). Stortingsmeldinger fungerer som resultatet av et arbeid innenfor et gitt politikkområde, og representerer en lengre prosess av utarbeidelse av teksten. Stortingsmeldinger brukes også som utgangspunkt for parlamentarisk og offentlig debatt, nettopp fordi det anses som den direkte offisielle kilde den norske regjering. Min analyse vil derfor eksklusivt omfatte Stortingsmeldinger, og da fra perioden 1977-2009.

Modellen for forskningsdesignet for min analyse ser da slik ut (modell er hentet fra Hansen 2006: 81):

Figur 2.1 Forskningsdesignet for min analyse av norsk menneskerettspolitisk diskurs og identitet

Dette gir en indikasjon på hvordan jeg vil utføre min analyse. Enheten er Norge som utenrikspolitisk aktør, den intertekstuelle modellen er den offisielle diskursen, tidsaspektet for analysen er den historiske utviklingen siden 1977 og antall hendelser er flere, i og med at tekster i denne analysen leses som hendelser. Disse elementene er med på å utgjøre min analyse av *offisiell norsk internasjonal menneskerettighetspolitisk diskurs og identitet*.

Hansen (2006: 38-54, min oversettelse og sammendrag) viser til fire analytiske steg for å skape et teoretisk rammeverk for studiet av diskurs og identitet: i) konstruksjonen av Selvet, ii) forbindelse og differensiering, iii) lese politisk identitet: rom og tid, og iv) fra tekst til diskurs. Jeg vil benytte disse fire stegene i min analyse og vil her nå bare redegjøre kort for hva de innebærer:

i): konstruksjonen er avhengig av å skape en differanse mellom "oss" og "andre". Dette bestemmer hvem "vi" er. Det trengs ikke nødvendigvis en ytre fiende eller trussel, det kan være tilstrekkelig å vise til hva vi *ikke* ønsker å være.

ii): det sentrale er å lese tekster med fokus på sentrale punkter eller *tegn* i forhold til hva man ønsker å analysere og hvilken diskurs man arbeider med. Disse tegnene bidrar til å konstruere en identitet og til å differensiere identiteten fra noe "annet", noe "uønsket".

iii): identitet konstrueres ut fra rom, i min analyse nasjonalstaten Norge. Tid er viktig med tanke på utvikling, forandring, fortsettelse, endring, repetisjon eller konstans i

konstruksjonen av identitet. Man er også avhengig av tidsaspektet for å konstruere det man distansere seg fra, noe man selv eller andre har vært.

iv): hvordan går man fra tekster til diskurs? Menneskerettigheter er en analytisk konstruksjon, ikke et entydig empirisk objekt. Tekster som omhandler samme tema, bruker samme formidlingsform og samme retorikk, og det er disse sentrale tegnenes fellesskap som skaper en diskurs (intertekstualitet).

2.2.1 Den praktiske datainnsamling

Den praktiske datainnsamling jeg har foretatt er i størst grad inspirert av Hansen (2006) og Phillips og Hardy (2002). De sistnevnte har blant annet utarbeidet en modell for å sikre innsamling av gode, interessante og relevante data, i form av veiledende spørsmål for forskeren (Phillips og Hardy 2002: 75-79). Disse har vært meget hjelpsomme for meg i den praktiske utførelsen av datainnsamlingen. Jeg har også valgt ut tekster som intuitivt og analytisk fremstår som *kanoniske* eller *monumenter* i norsk offentlig menneskerettighetsdiskurs (Neumann 2001). Dette begrenser i grunn seg selv til de relevante Stortingsmeldingene om menneskerettigheter og norsk utenrikspolitikk. Ellers har jeg fulgt Neumanns råd i utvalg av tekster til min analyse:

"Foucault insisterte på at man burde «lese alt, studere alt». Det går ikke i praksis (...).

Hovedpoenget er imidlertid at det er resepsjonen som avgjør, og at den nesten uansett hvilket omfang diskursen har vil være slik at et forholdsvis begrenset antall tekster utgjør hovedreferansepunktene. Derfor må man på et tidspunkt med god samvittighet kunne si at man har lest nok, selv om man ikke har lest alt" (Neumann 2001: 54-55).

Tekstene jeg har valgt ut er da ut fra et historisk perspektiv, hvor de er kronologisk relevante, i tillegg til tekster som har vært sentrale i diskurskonstruksjonen og i (re)produksjonen av den norske menneskerettighetspolitiske identitet.

Validitets- og reliabilitetsspørsmål er viktige også innenfor diskursanalysen, og det er viktig for diskursanalytikere å være bevisste på disse problemstillingene for å sikre god vitenskapelig forskning. Når det gjelder reliabiliteten i analysen, sikres denne primært gjennom å være åpen om hvordan man har utført datainnsamlingen og –analysen. Dette øker sjansen for at andre forskere kan gjenta prosessen etter deg, og komme til tilnærmet

like konklusjoner eller i det minste forstår forskningsprosessen fram til resultatene (Bergström og Boréus 2005a).

Validiteten i en god diskursanalyse må vurderes i forhold til den enkelte studie/analyse. Validiteten kan blant annet sikres gjennom å bruke gode metodiske verktøy, og metode som er godt kjent innenfor den teoretiske tradisjonen og åpenhet rundt hva man har gjort (Bergström og Boréus 2005a: 352-353). Et mulig problem med diskursanalyse er at det vil alltid være forskerens tolkninger som kommer ut som resultater, og man vil da alltid være mål for mulig kritikk (samtidig som man på denne måten er i stand til å belyse et fenomen fra flere sider og de ulike bidragene inngår i en større debatt som samlet gir bedre forståelse for tema). Så lenge man beskriver nøye hvordan man utfører analysen, slik at den kan gjentas, øker dette validiteten. Dette øker også muligheten for at andre gjennomfører liknende analyser, og nettopp ulike tolkninger er sentrale for diskursanalysen for å belyse et temaområde på best mulig måte.

Validitet i tekstutvalget er sentralt, og dreier seg i første rekke om relevans for problemstillingen. I min analyse er tekstematerialet plukket ut utelukkende med utgangspunkt i relevans for problemstilling og tema, og den definisjonsmessige validiteten (forholdet mellom teoretisk og operasjonell definisjon) blir dermed høy (Hellevik 2002: 186).

Måten jeg har utført datainnsamlingen på fører også til økt validitet i funnene i analysen. Tekstene i kildematerialet er valgt ut fra at de er publisert fra offisielt norsk politisk hold, og omhandler norsk utenrikspolitikk og internasjonal politikk, eventuelt med spesielt fokus på menneskerettigheter. Jeg har deretter gått nøye gjennom hver enkelt tekst og plukket ut relevante funn i forhold til tema menneskerettigheter, norsk identitetskonstruksjon og de fire ulike representasjonene jeg vil se nærmere på i analysen (se punkt 2.3.1).

Jeg vil benytte tekstanalyse i den praktiske gjennomføring av min analyse, og metodisk har jeg latt meg inspirere av Hansens (2006) analytiske fremgangsmåte og hvordan hun velger ut sentrale indikatorer i tekstene hun analyserer. For min del dreier dette seg først og fremst om ulike utforminger av ordet "menneskerettigheter" (blant annet "menneskerettighet", "menneskerettighetene" og "menneskerettighets-"), i tillegg til "rettighet" og "frihet". Ettersom tema og analysen dreier seg om konstruksjonen av menneskerettighetsdiskursen, er det naturlig å fokusere mest på språklige formuleringer rundt ordet "menneskerettigheter". Rent praktisk har jeg lest tekstene, men også benyttet

søkefunksjonene i Microsoft Office Word 2007 og Adobe Reader 8. Jeg har da søkt på ordene og frasene nevnt over, men også andre ord og begreper som jeg nevner spesifikt i kapittel 4.

I tillegg til at tekstene jeg har valgt ut følger logisk av analyseområde og analysens avgresning, er tekstene i kildematerialet det som Neumann kaller *monumenter* innenfor tema (Bergström og Boréus 2005a; Neumann 2001: 52). Monumenter er de definerende tekstene innenfor diskursen, og de Stortingsmeldingene jeg har valgt ut må kunne anses som i høy grad definerende av den offisielle norske menneskerettighetsdiskursen. Dette bidrar til å øke validiteten av resultatene i analysen.

Et potensielt problem med diskursanalyse er at man benytter et teoretisk utgangspunkt som bidrar til at man har resultatene klare før man har begynt analysen. Jeg vil i min analyse ta utgangspunkt i spesifikt sett hypoteser om hvilke resultater analysen vil gi (se avsnitt 2.3.1), men jeg mener at dette ikke legger uønskede føringer for min utførelse av innsamlingen og analysen av datamaterialet. Mitt teoretiske utgangspunkt definerer hvilke representasjoner jeg forventer å finne, ikke hvordan disse forholder seg til hverandre eller inngår i diskursen generelt. Det vil si at jeg har klare forventninger om hva jeg vil finne i løpet av analysen, men ikke hva disse funnene går ut på eller hva det vil bety for den offisielle norske diskursen.

Som sagt fokuserer jeg utelukkende på Stortingsmeldinger i denne analysen. For det første fordi det potensielle kildematerialet er enormt, og vil kreve store mengder tid og ressurser å analysere og kartlegge. For det andre fordi dette bidrar til å stramme inn omfanget av analysen med tanke på analyseområde. Jeg holder meg eksplisitt kun til den offisielle diskursen rett og slett fordi kildematerialet begrenser seg selv til denne kanalen.

Alle Stortingsmeldinger fra 1995 og fram til i dag er funnet på regjeringen.no, og deres tilhørende (elektroniske) dokumentarkiv. Stortingsmeldingene tidligere enn 1995 er funnet på Universitetsbiblioteket i Oslo, avdeling Bibliotek for Humaniora og Samfunnsvitenskap, Georg Sverdups Hus (i papirversjon, ettersom departementene ikke begynte å publisere Stortingsmeldingene elektronisk før 1995).

Intertekstualitet er en viktig del ved diskursanalyse, og min avgresning av data- og kildematerialet fører til en sterk oppfyllelse av denne forutsetningen. Stortingsmeldingene er lagd slik at de bygger direkte på hverandre, henviser til hverandre og utvikler de enkelte politiske temaområdene kontinuerlig over tid. Selve formålet med Stortingsmeldingene er å vise til en historisk, intertekstuell utvikling. Dette gjør at det er lett å spore den historiske

utviklingen og den "røde tråden" gjennom de ulike tekstene; de er publisert jevnlig fra 1977 til 2009, de kommer fra samme kilde (offisielle norske myndigheter), er om samme politikkområde (utenriks-/internasjonal politikk) og samme temaområde (menneskerettigheter).

2.3 Analysens hovedtrekk

Tema for denne analysen er menneskerettigheter i norsk politikk, og da mer spesifikt den norske utenrikspolitiske menneskerettighetsidentiteten og hvordan denne er diskursivt (språklig) konstruert fra offisielt politisk hold.

2.3.1 Problemstilling, forskningsspørsmål og hypoteser

Den overordnende problemstillingen for analysen er: *Hvordan konstrueres den norske menneskerettighetsidentitet og hvordan vektlegges de ulike representasjonene innenfor den offisielle norske menneskerettighetsdiskurs?* Formålet med analysen er altså å finne de viktigste språklige/diskursive argumentene/elementene i tekstmaterialet, og se hvordan man vektlegger de ulike representasjonene diskursivt konstruerer den offisielle norske menneskerettighetsdiskursen.

Det mest sentrale spørsmålet i analysen er hvilke representasjoner som utgjør den aktuelle diskursen, og hvordan. Under avsnitt 2.1 redegjør jeg for hvordan diskurser utgjøres av et visst antall ulike representasjoner, og hvordan disse ulike virkelighetsforståelsene bidrar til å gi diskursen mening og diskursens deltakere forståelse for diskursen. Derfor er det nærliggende å tro at også menneskerettighetsdiskursen er bygd opp av ulike representasjoner som hjelper deltakerne i diskursen til å forstå tema menneskerettigheter.

Jeg forventer å finne fire hovedrepresentasjoner innenfor diskursen. Disse er i) bistand, ii) sikkerhet, iii) juridisk, og iv) moral/etikk. Disse ulike representasjonene hjelper deltakerne i diskursen til å forstå hvorfor (og hvordan) Norge som internasjonal aktør jobber for menneskerettigheter. i) fra et bistandsperspektiv handler menneskerettigheter om å sikre alle mennesker de samme frihetene og rettighetene, uavhengig av økonomisk og sosial situasjon. Dermed utfører man aktiv bistandsarbeid for å sikre menneskerettighetene, eller omvendt. ii) fra et sikkerhetspolitisk perspektiv handler menneskerettigheter om å sikre

overlevelse for Norge som aktør. Sikrer man demokrati og frihet for alle mennesker i verden, anser man dette som en forsikring mot terrorisme, kriminalitet eller militær maktbruk. iii) fra et juridisk perspektiv handler menneskerettigheter om å etterleve internasjonal lov og rett. Norge som aktør har vedtatt og ratifisert spesifikke internasjonale lover og regler, og forventer at også andre aktører gjør det samme. Man anser juridiske bestemmelser som avgjørende for å kunne styre aktørenes atferd i internasjonal politikk. iv) fra et moralsk/etiske perspektiv handler menneskerettigheter om at Norge som aktør har en plikt til å hjelpe andre mennesker rundt i verden, av den enkle grunn at alle har rett til å nyte de samme godene og frihetene som vi gjør.

Jeg vil i løpet av analysen kartlegge hvordan de ulike representasjonene har utviklet seg fra 1977 til 2009, og dermed hvordan den offisielle diskursen har vært konstruert.

3 Menneskerettigheter

Analysens tema er menneskerettigheter i Norge og jeg vil derfor gi en kort redegjørelse for hva menneskerettigheter er og hvordan jeg vil behandle dette begrepet i min analyse. Jeg vil først gi en kort historisk oversikt over menneskerettigheter i internasjonal politikk, og deretter menneskerettigheter i den norske konteksten.

I tråd med diskursanalytisk teori behandler jeg i denne analysen menneskerettigheter som en sosial konstruksjon. Det vil si at jeg behandler menneskerettigheter som et fenomen som er intersubjektivt konstruert blant samfunnets medlemmer, og har blitt gitt forståelse og mening gjennom språklig interaksjon blant disse (Adler 1997). Derfor er det de diskursive aspektene ved begrepet jeg er interessert i for denne analysen. Dette innebærer at jeg i dette kapittelet foretar en relativt enkel og kort redegjørelse for menneskerettigheter som begrep, og vil ikke gå inn på noen drøfting av menneskerettigheter i internasjonal politisk praksis generelt, som fruktbart metafysisk moralbegrep eller lignende (for diskusjon og kritisk refleksjon se for eksempel Brown (2001), Galtung (2007) og Nickel (2007)). Jeg tar i denne analysen menneskerettigheter "for gitt" og fokuserer kun på de språklige aspektene ved den norske menneskerettighetspolitiske identitet. Altså vil jeg i denne redegjørelsen ikke gå inn på spørsmål knyttet til legitimitet, aktualitet eller relevans. Det vil heller ikke bli noen spesifikk gjennomgang av de konvensjoner og bestemmelser som Norge har sluttet seg til og/eller ratifisert, eller det spesifikke arbeidet Norge har (eller ikke har) utført (her finnes

utallige kilder, se for eksempel Amnesty International (2003), Dagbladet (2005), Engell (2004), Eriksen (2006), Høstmælingen (2003), Karlsen (2005), Knutsen (2006), Selbervik (1997), Sætre (2004), Utenriksdepartementet (2009a)). Dette er kun en redegjørelse for menneskerettigheter slik jeg benytter det som begrep og tema i min analyse.

3.1 Grunnleggende om internasjonale menneskerettigheter

Begrepet menneskerettigheter har vært i utvikling i det sosiale og politiske samfunn siden stoikerne i Hellas ca år 300 f. Kr., som tok opp tema som naturrett og menneskelig frihet, via middelalderens *Magna Carta* fra 1215 og Utrecht-unionen fra 1579. Deretter fulgte opplysningstiden og en oppblomstring innen liberal teori og liberale ideer, i menneskerettighetshensyn spesielt med den britiske *Bill of Rights* i 1689, *Declaration of Independence*, den amerikanske uavhengighetserklæringen i 1776, *Declaration of the Rights of Man and of the Citizen* fra den franske revolusjonen i 1789 og den amerikanske *Bill of Rights* i 1791 (Brown 2001: 600; Høstmælingen 2003: 30). Utgangspunktet for menneskerettighetene var tanken om "naturretter" knyttet til det å være menneske, altså at man hadde grunnleggende like rettigheter og plikter uavhengig av tid og sted; i stor grad et filosofisk begrep. Med opplysningstiden ble fokuset i større grad knyttet opp mot juridiske rettigheter, og menneskerettighetsbegrepet ble etablert i den britiske, franske og amerikanske konstitusjonen; noe som igjen la grunnlaget for flere av de moderne europeiske konstitusjonene, for eksempel den norske grunnloven anno 1814 (Eriksen 2006; Høstmælingen 2003). "Tanken om at enkeltmennesket har et sett umistelige rettigheter, ikke minst i forholdet til myndighetene i hjemlandet, har vært en av de viktigste og mest revolusjonære strømninger i de to siste hundre år. Menneskerettighetstanken har vært en frigjørende kraft i kampen mot undertrykking og urett både i den rike og den fattige del av verden" (St.meld. nr. 11 (1989-1990): 38).

Når det gjelder det historiske perspektivet på menneskerettigheter vil min analyse knytte seg til utviklingen som har vært etter andre verdenskrig og den historiske endringen begrepet har tatt etter 1945. Dette danner utgangspunktet for den moderne forståelsen av menneskerettigheter, og er i stor grad tuftet i De Forente Nasjoners pakt fra 1945 (FN-pakten) og spesielt FNs *Verdenserklæring om Menneskerettigheter* fra 1948 (Høstmælingen 2003). Det var naturlig etter andre verdenskrigs grusomheter at de ulike nasjonene så det

som nødvendig å sikre det internasjonale systemet fra en slik totalkonflikt igjen. Innenfor dette perspektivet ble menneskerettigheter sett som en viktig faktor (Brown 2001; Nickel 2007). Etter 1948 har FN stått som den sentrale promotør av menneskerettigheter internasjonalt, og flere andre menneskerettslige bestemmelser har kommet gjennom FN-systemet; kanskje de mest sentrale, den *Internasjonale Konvensjon om Økonomiske, Sosiale og Kulturelle Rettigheter*, og den *Internasjonale Konvensjon om Sivile og Politiske Rettigheter* begge av 1966 (Brown 2001; Galtung 2007). Det største skillet fra det klassiske menneskerettighetsbegrepet til det moderne etter 1948, var synet på nasjonale rettslige grenser. Menneskerettigheter gikk fra å være et nasjonalt anliggende som ikke gikk på tvers av nasjonal suverenitet eller makt, til å bli et internasjonalt fokusområde der (spesielt) FN som overnasjonal aktør kunne "gripe inn" i den nasjonalstatlige arena (Brown 2001). Plutselig ble promotering og håndhevelse av menneskerettighetene "interessant" internasjonalt, blant annet for å sikre mot fremveksten av totalitære regimer.

Brown (2001: 599) trekker fram internasjonalisering av menneskerettigheter som et av de mest interessante trekkene ved det 20. århundres økende globalisering. Andre viktige trekk som skiller det klassiske menneskerettighetsbegrepet fra det moderne, er blant annet: i) likhetsprinsippet; for eksempel forsvaret mot diskriminering av alle slag, og at alle er like for loven. Også inkluderingen av velferdsrettigheter må kunne ses i lys av dette. ii) synet på individet som en del av samfunnet; tidligere ble individet omtalt som en autonom enhet som kunne påberope seg rettigheter i den rene kraft av å være menneske. I det 20. århundre er fokuset flyttet over på individenes rettigheter som deltakere i familier, grupper og samfunnet generelt. Implisitt kan dette leses som at det enkelte individ har en plikt til å delta (bidra) til samfunnet for å kunne nyte godt av menneskerettighetene (Nickel 2007: 7-9).

Det kan være vanskelig å gi en grei definisjon av begrepet menneskerettigheter. Etter over 50 år sentralt på den internasjonale politiske scene, har begrepet til en viss grad blitt vannet ut og brukes tilsynelatende i de mest tenkelige og utenkelige sammenhenger. Universell, hellig lov på den ene siden, og ikke-gjennomførbar idealisme uten innhold på den andre. Høstmælingen har samlet et lite knippe definisjoner (Høstmælingen 2007: 27-28): *"menneskerettigheter er uttrykk for de grunnleggende krav til individets stilling under enhver rettsorden", "kort og upresis kan det (menneskerettigheter) defineres som visse grunnleggende forestillinger om forholdet mellom individ og stat. Det dreier seg om rettigheter for individet uansett retts- eller samfunnssystem", "betegnelsen*

menneskerettigheter kan brukes som et stikkord for de grunnleggende moralske krav som bør stilles til rettssystemet, og som i større eller mindre grad kan være sikret ved grunnlovsbestemmelser eller internasjonale overenskomster”, "human rights norms are the legal expression of the essential rights that every person is entitled to as a human being”, og han lander til slutt på "grunnleggende rettigheter og friheter som individene har ovenfor statens myndigheter, og som følger av internasjonale overenskomster og praksiser”.

Samtidig mener Høstmælingen at det nødvendigvis ikke er avgjørende med en konkret og "enkel" avgresning over to tekstlinjer, men legger mer vekt på en grunnleggende forståelse av temaområdet og konseptet. Alt i alt reflekterer han en ren juridisk forståelse av begrepet, men dette illustrerer også et av målene med denne analysen; når ikke en gang en etablert akademiker og jurist innenfor menneskerettighetstematikken klarer/ønsker å redegjøre kort for hva menneskerettigheter er, da vil det være veldig interessant å kartlegge hvordan man benytter de ulike representasjonene i den offisielle diskursen for å forstå menneskerettigheter som begrep og konsept. Hvilke virkelighetsforståelser benytter man seg av fra offisielt norsk politisk hold for å argumentere for en aktiv menneskerettighetspolitikk?

Men for denne analysens relevans holder jeg meg til denne forståelsen av begrepet: *grunnleggende rettigheter og friheter som individene har ovenfor statens myndigheter, og som følger av internasjonale overenskomster og praksiser*. Kort sagt spiller denne definisjonen på artiklene i FNs *Verdenserklæring om Menneskerettigheter* og den *Internasjonale Konvensjon om Økonomiske, Sosiale, Kulturelle, Sivile og Politiske Rettigheter* og hvilke rettigheter og friheter disse tillegger alle individer i alle samfunn i verden (også beskrevet som "det utvidede menneskerettighetsbegrepet" (St.meld. nr. 93 (1976-1977): 4)). Den viser også til de internasjonale aspektene ved tema, at moderne menneskerettigheter i størst grad er formet og innført på den internasjonale politiske arena, og det er også der de største menneskerettslige debattene tas. En del av bestemmelsene innenfor menneskerettighetslovgivningen har fått sin tyngde gjennom sedvanerett og gjeldende praksis, og dette bidrar til å øke relevansen når det gjelder involveringen av det internasjonale samfunn i nasjonalstatens rettsområde (Høstmælingen 2003).

Selbervik (1997: 9) gir en kort oversikt over de mest sentrale menneskerettighetene med utgangspunkt i Verdenseklæringen (1948) og Konvensjonene (1966): rett til selvbestemmelse, likhet, frihet fra diskriminering, beskyttelse av barn og minoriteter, rett til

liv, frihet fra slaveri og tortur, rett til bosted og reise, beskyttelse av privatlivet og eiendom, sinns- og religionsfrihet, rett til nasjonalitet og familie, likhet for loven, rett til rettferdig rettssak og saksgang, ytrings-, samlings- og organisasjonsfrihet, rett til å stemme og bli stemt på, rett til arbeid, ferie og fritid, og rett til mat, helse og utdanning.

Utgangspunktet for min analyse er altså et i stor grad juridisk menneskerettsbegrep, med utgangspunkt i menneskerettighetsbestemmelsene formulert gjennom FN. Dette gjør det til et internasjonalt begrep, som får følger for håndheving, gjennomføring og forståelse hos den enkelte statlige aktør. Menneskerettigheter handler om å sikre grunnleggende rettigheter og friheter for alle individer rundt om i verdenssamfunnet, altså er det et globalt ansvar; også for et land som Norge.

3.2 Menneskerettigheter – Norge og verden

Analysen jeg skal gjennomføre handler om de diskursive forutsetninger for den offisielle internasjonale menneskerettighetsidentiteten i Norge, og jeg vil derfor ikke bruke alt for mye tid på å redegjøre for menneskerettighetenes tilstand i Norge. Dette er kun en relativt kort oversikt over menneskerettighetsbegrepet i norsk politikk.

Som jeg allerede har vært inne på ble menneskerettighetene inkorporert i den norske Grunnloven i 1814, blant annet inspirert av konstitusjonene etter den franske og amerikanske revolusjonen. Etter den andre verdenskrig har Norge vært en av de mer framtrepende statlige aktørene på den internasjonale politiske arena i forhold til humanitære spørsmål, spesielt gjennom FN (og som nevnt tidligere vil menneskerettighetsbegrepet jeg bruker i analysen være det som har vært benyttet etter 1945, og tekstene er hentet fra perioden 1977-2009). Dette har blant annet kommet av en tverrpolitisk forståelse av Norges utenrikspolitiske interesser, noe som har ført til en samkjørt utenrikspolitikk siden 1945 (Knutsen 1997; Nyhamar 2001). Norske utenrikspolitikere har vært bevisste på at et land som Norge (i forhold til størrelse, innflytelse/makt, ressurser) har vært best tjent med å framstå mest mulig samlet i internasjonal politikk og mest mulig enhetlig i utførelsen av norsk internasjonal politikk. Dette har ført til en langsiktig og enhetlig utenrikspolitikk uansett Stortingets sammensetning og hvilket parti som har hatt regjeringsansvar. Dette har vært en av faktorene som har bidratt til å gjøre Norge til en troverdig og forutsigbar samarbeidspartner

i internasjonal politikk. Menneskerettigheter er i utgangspunktet en liberalteoretisk ide, fra store teoretikere som Hobbes, Locke, Mill og Kant, men har innad i norsk politikk allment gjennomslag, noe som selvfølgelig også gjenspeiler norsk historie, tradisjon og verdier (Brown 2001; Egeland 1988; Gjerdåker 1997).

Det har også vært en universell tanke i norsk (utenriks)politikk at Norge som småstat uten stor militær makt, er avhengig av å sikre sin sikkerhet og eksistens gjennom økt internasjonalt samarbeid, integrasjon og folkerettslige forpliktelser – for eksempel menneskerettigheter (se for eksempel St.meld. nr. 15 (2008-2009). Dette har preget norsk innsats i internasjonal politikk generelt og innenfor menneskerettighetsområdet spesielt. Store akademiske verker (spesielt norske) betrakter også Norge som en meget viktig aktør på dette området, og mener Norges forhistorie som nasjon, tradisjon og verdier, i tillegg til strukturelle rammer, bidrar til å gjøre Norge til en aktør som er velegnet når det gjelder å ta ledende ansvar for promotering av og vern om internasjonale menneskerettigheter globalt. Dette er kanskje best beskrevet gjennom Egelands tese om "potente små stater" (Egeland 1988; Frydenlund 1982; Gjerdåker 1997).

Dette bidrar til å gjøre min analyse desto mer relevant og interessant. Blant annet var Norge det første landet i verden som vedtok en egen melding om menneskerettigheter i nasjonalforsamlingen, i 1977 (St.meld. nr. 93 (1976-77) (Gjerdåker 1997). Etter dette har det med jevne mellomrom kommet flere meldinger om tema, og disse vil som sagt danne datagrunnlaget for min analyse.

Det praktiske menneskerettighetsarbeidet fra norsk side har i stor grad blitt kanalisert gjennom FN, Europarådet, International Labour Organization (ILO) og Organisasjonen for Sikkerhet og Samarbeid i Europa (OSSE) (Gjerdåker 1997; Høstmælingen 2003; Utenriksdepartementet 2009a). Disse innebærer i størst grad store multilaterale samarbeid, men Norge engasjerer seg også i bilateralt samarbeid, da spesielt gjennom bistands- og utviklingsarbeid. Det sivile samfunn spiller også en viktig rolle i norsk menneskerettighetsarbeid, både som sterk opinion og praktisk samarbeidspartner. Her er både massemedia, fagbevegelsen, Non-Governmental Organizations (NGO'er) og religiøse miljø/trossamfunn (for eksempel Den norske kirke) viktig aktører for å opprettholde et bredt engasjement og presse på for videre arbeid og innsats (St.meld. nr. 93 (1976-1977); St.meld. nr. 21 (1999-2000).

Avslutningsvis er det sentralt å vise til hva norske myndigheter forstår med menneskerettighetsbegrepet (det er da også dette som inngår i den offisielle diskurs). Man legger til grunn det *utvidede menneskerettighetsbegrepet*, det vil si menneskerettigheter med utgangspunkt i artiklene og postene i Verdenserklæringen fra 1948 og Konvensjonene fra 1966. Disse inneholder da de prinsipielle bestemmelsene rundt menneskelige friheter, i tillegg til sosiale, politiske, økonomiske og kulturelle rettigheter (FN 1998; FN 2007ab; St.meld. Nr. 93 (1976-1977); St.meld. nr. 11 (1989-1990); St.meld. nr. 21 (1999-2000)). Dette betyr igjen at man inkorporerer et bredt spekter av hva man forstår som grunnleggende menneskerettigheter, og legger dette til grunn for den diskursive argumentasjonen for norsk menneskerettsvern.

Naturlig nok er arbeid for og promotering av menneskerettighetene er et uttalt mål i alle Stortingsmeldingene jeg bruker i analysen, for eksempel med utsagn som: *"Arbeidet med fremme av menneskerettighetene skal prege Regjeringens politikk"* (St.meld. nr. 21 (1999-2000): 2), *"Regjeringen (ønsker) å føre en offensiv menneskerettighetspolitikk"* (St.meld. nr. 21 (1999-2000): 3). *"Norge vil således i mange saker kunne spille en pådriverrolle i det internasjonale samarbeidet. Blant globale saker der Norge har mulighet for å utøve innflytelse kan nevnes: Arbeidet for å fremme det internasjonale vern om menneskerettighetene"* (St.meld. nr. 11 (1989-1990): 50) og *"Regjeringen vil at Norge skal være en global pådriver for å styrke menneskerettighetene, skape anstendige arbeidsvilkår og ta vare på miljøet"* (St.meld. nr. 10 (2008-2009): 10). Men mer om dette i kapittel 4.

3.2.1 Den offisielle norske menneskerettighetsdiskursen

Som jeg har vært inne på allerede tar jeg i denne analysen for meg den offisielle norske menneskerettighetsdiskursen, det vil si diskursen som konstrueres fra offisielt norsk politisk hold (regjeringsnivå). Dermed reduseres det potensielle kildematerialet til tekster publisert fra offisielt norsk hold, og de mest representative kildene fra denne kanalen er aktuelle Stortingsmeldinger rundt det gitte tema. Ettersom den første Stortingsmeldingen om tema menneskerettigheter kom ble publisert i 1977, markerer dette starten for min analyseperiode. Den siste ble publisert i 2009. Tekstene jeg benytter i størst grad i analysen er tolv Stortingsmeldinger fra årene 1977, 1985, 1990, 1992, 1996, 2000, 2001, 2004, 2008 og 2009 (St.meld. nr. 93 (1976-1977); St.meld. nr. 36 (1984-1985); St.meld. nr. 11 (1989-

1990); St.meld. nr. 51 (1991-1992); St.meld. nr. 19 (1995-1996); St.meld. nr. 21 (1999-2000); St.meld. nr. 33 (2000-2001); St.meld. nr. 35 (2003-2004); St.meld. nr. 11 (2007-2008); St.meld. nr. 10 (2008-2009); St.meld. nr. 13 (2008-2009); St.meld. nr. 15 (2008-2009)).

4 Norsk internasjonal menneskerettighetsidentitet og offisiell diskurs

Hvordan skriver man om internasjonale menneskerettigheter i den offisielle norske diskursen? Det er dette jeg vil kartlegge i dette kapittelet. Jeg har delt opp kapittelet i seks ulike avsnitt. Det første handler om hvordan den norske menneskerettighetsidentiteten er konstruert diskursivt i kildematerialet jeg har analysert. Her vil det være fokus på Hansen fire analytisk trinn for diskursiv konstruksjon av identitet, og jeg vil vise til sentrale funn i de ulike tekstene som benytter seg av bevisste retoriske og språklige valg for å konstruere den norske identitet (se avsnitt 2.2). De påfølgende avsnitt vil ta for seg hver av de ulike representasjonene som jeg skisserte under avsnitt 2.3.1, i) bistand, ii) sikkerhet, iii) jus, og iv) moral/etikk. Det er her viktig å påpeke at jeg ikke prøver å illustrere hvilke som er de "viktigste" eller "beste" begrunnelsene for norsk internasjonal menneskerettighetspolitikk. Disse fem forståelsene eller representasjonene er i stor grad kompletterende og bidrar til å danne det felles diskursive grunnlaget for norsk internasjonalt menneskerettighetspolitisk arbeid. Dette viser seg blant annet i sammenfall mellom menneskerettigheter og bistand, eller at moral og etikk også spiller inn i argumentasjon for å overholde juridiske forpliktelser.

Jeg har i tillegg delt kildematerialet inn i tre ulike historiske perioder, med et spesielt hovedfokus på en sentral tekst innenfor hver av disse (jamfør Neumann 2001: 52 om monumenter). Disse periodene er inndelt etter historisk kontekst og funn i tekstmaterialet som antyder en endret forståelse av internasjonal politikk i de aktuelle tidsrommene. Den første perioden er årene 1977-1991, dette fordi den første Stortingsmeldingen kom ut i 1977 og 1991 markerer slutten på Den kalde krigen og starten på en ny internasjonal politisk hverdag (se blant annet avsnitt 4.1.2). Denne perioden var i norsk politikk dominert av Arbeiderpartiregjeringer. Innenfor disse årene er hovedteksten Stortingsmelding nr. 93 (1976-1977): *Om Norge og det internasjonale menneskerettsvern*, ettersom dette er den første og mest omfattende teksten om menneskerettighetstematikken fra perioden.

Den andre perioden er fra 1991 til 2003, og markerer tiden etter Den kalde krigen og opp mot og rundt terrorangrepene mot World Trade Center og Pentagon 11. september

2001. Grunnen til at jeg velger å sette et skille ved terrorangrepene mot USA og den påfølgende "Krigen mot terror", er en forståelse i kildematerialet av at internasjonal politikk gjennomgikk et kvalitativt skille etter disse hendelsene. *"Kampen mot internasjonal terrorisme etter 2001 har utfordret denne utviklingen. En rekke land har satt beskyttelse av sentrale menneskerettigheter til side og latt viktige rettstatsprinsipper vike. Dette gjelder også land som tidligere holdt disse prinsippene høyt"* (St.meld. nr. 15 (2008-2009): 106). Det skrives av og til om en ny "tidsorden" etter 2001 (St.meld. nr. 15 (2008-2009): 145). Dermed er det naturlig å anta at man også vil finne en endring tekstmaterialet rundt dette tidspunktet. Hovedteksten for denne perioden er Stortingsmelding nr. 21 (1999-2000): *Menneskeverd i sentrum*, da dette er den andre (og hittil siste) meldingen eksklusivt om internasjonale menneskerettigheter. Denne perioden må også kunne sies å ha vært dominert av Arbeiderpartiregjeringer, men Stortingsmelding nr. 21 (1999-2000) kom ut under Kjell Magne Bondeviks første regjering (Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Venstre).

Den tredje og siste perioden i min analyse er årene 2003-2009. Grunnen til at jeg velger året 2003 som starten for perioden, er at det er den tiden det kreves før den nevnte kvalitativt endrede forståelsen av internasjonal politikk oppstår i tekstene. I denne perioden er hovedteksten Stortingsmelding nr. 15 (2008-2009): *Interesser, ansvar og muligheter*, ettersom dette er den nyeste teksten i min analyse og er den mest omfattende tekstlige utredningen av norske utenrikspolitiske mål og ambisjoner siden 1990. Denne perioden startet med Bondeviks andre regjering (Krf, V, og Høyre), men siden 2005 har Jens Stoltenberg ledet regjeringen (Ap, Sp og Sosialistisk Venstreparti).

Jeg vil under hvert avsnitt gå kronologisk gjennom disse periodene og deres tilhørende tekster, for å vise hvordan de ulike aspektene er belyst og vektlagt diskursivt. Jeg vil også si noe om den politiske konteksten teksten har oppstått i, og gi et kort sammendrag etter hvert avsnitt.

Som jeg har nevnt flere ganger dreier denne analysen seg om norsk internasjonal menneskerettighetspolitiske identitet og den offisielle norske menneskerettighetsdiskurs. Når jeg fra nå av snakker om enten den norske identitet eller den norske diskursen er det disse jeg sikter til.

4.1 Identitetskonstruksjonen i den offisielle norske internasjonale menneskerettighetsdiskurs

Hansens fire analytiske steg for studiet av diskursiv identitet er som følger: i) konstruksjonen av Selvet, ii) forbindelse og differensiering, iii) lese politisk identitet: rom og tid, og iv) fra tekst til diskurs (se avsnitt 2.2 for en nærmere beskrivelse; Hansen 2006: 38-54). Her handler det i) om å danne et bilde av norsk identitet og aktørrolle, ii) å vise til hva vi er i forbindelse med hvem vi er like eller differensiert fra de vi ikke er like, og iii) å vise til en historisk utvikling, geografiske forutsetninger, eller andre strukturelle faktorer som påvirker/påvirkes av vår identitetsforståelse. Det siste punktet (iv) fra tekst til diskurs) vil bli redegjort for i avsnitt 4.2-4.5 i dette kapittelet.

4.1.1 Første periode: 1977-1991

Stortingsmelding nr. 93 (1976-1977) er spesiell på flere måter. Den er den første i sitt slag både i Norge og verden, noe som gjør den spesiell. Den gjenspeiler også at menneskerettighetspolitikken fortsatt er relativt fersk, både når det gjelder omfang og retorikk. Dette vises ikke minst gjennom et distansert forhold til det som gjennomgående beskrives som "den tredje verden" eller "utviklingslandene" og det tegnes stadig et skille mellom "oss" og "dem" (St.meld. nr. 93 (1976-1977): 5, 13-14). Meldingen vurderer disse landenes (disse spesifiseres ikke nærmere, sett bort fra hentydninger til Afrika og Sør-Amerika) utviklingsnivå, historie og tradisjon som effektive stoppere for å kreve samme menneskerettsvern av "de" som av "oss". Dette er et klassisk eksempel på den differensieringen som Hansen viser til i identitetsdannelsen.

"Underutviklingen utgjør således i seg selv et avgjørende hinder for gjennomføringen av menneskerettighetene. De enorme problemer de fattige land står overfor p.g.a. de problemer underutviklingen skaper, gjør at man ikke godt kan legge samme mål på etterlevelsen av menneskerettighetene i disse land som man kan i de mer utviklede land" (St.meld. nr. 93 (1976-1997): 13).

Det sentrale i meldingen er å konstruere en norsk identitet basert på hva vi ikke ønsker å være, og dette gjøres ved å legge stor vekt på underutvikling og fattigdom som effektive stoppere for aktivt menneskerettighetsarbeid. Samtidig brukes denne differansen mellom

"oss" og "dem" som et argument for hvorfor Norge bør hjelpe når det kommer til menneskerettighetsarbeid: *"det at vi selv befinner oss i en privilegert stilling, pålegger oss et ansvar overfor mennesker i andre deler av verden som ikke er i samme gunstige situasjon som oss"* (St.meld. nr. 93 (1976-1977): 30-31). Dette virker som sagt som forsøk på å skape en "ytre fiende" for å vise norske innbyggere (og deltakere i den norske diskursen) hvordan tilstanden er i det norske samfunnet (Hansen 2006: 38-41).

Behovet for å etablere Norge som en viktig og integrert del i "vesten" viser seg også:

"I de vestlige land inngår vernet om menneskerettighetene som et grunnelement i samfunnsutviklingen. Tanken om at det enkelte menneske har visse umistelige og ukrenkelige rettigheter har sin dype forankring i denne tradisjon. Det er også vestlige land som har utviklet og stadig arbeidet for å utbygge det internasjonale vern om menneskerettighetene. Dette innebærer at utformingen av menneskerettighetene i internasjonal sammenheng i stor grad gjenspeiler vestlige holdninger og verdinormer" (St.meld. nr. 93 (1976-1977): 15).

Man sier her altså at menneskerettigheter er noe utpreget "vestlig" og at disse landene på den ene siden har et større ansvar for å følge menneskerettighetslovgivningen og tankegangen, men samtidig at "ikke-vestlige" land ikke kan forventes å følge den samme normen. Denne formen for holdning i forhold til menneskerettigheter som tradisjon og verdier har også blitt sterkere debattert nærmere vår tid (se for eksempel Galtung 2007), men er mest et forsøk på å integrere den norske identiteten i en vestlig kultur og tradisjon, for dermed å legitimere norsk menneskerettighetsarbeid i lengre historisk tradisjon og kultur.

Det er i denne første perioden av min analyse viktig å konstruere forståelsen av Norge som en mest mulig enhetlig og homogen aktør, blant annet ved å vise til at regjeringen ønsker en bredest mulig enighet rundt politikken og at menneskerettighetsinteressen i befolkningen *"er i samsvar med verdifulle humanitære (norske) tradisjoner"* (St.meld. nr. 93 1976-1977: 4-5). Gjennomgående konstrueres det et bilde av Norge som et samfunn godt egnet for både nasjonalt og internasjonalt menneskerettsvern både politisk, historisk, kulturelt (*"norsk opinions omsorg og interesse for menneskerettighetene (...) er i samsvar med verdifulle humanitære tradisjoner i vårt eget land"* (St.meld. nr. 93 1976-1977: 4)), og sosialt og økonomisk (blant annet ved å vise til en godt utbygd velferdsstat og demokratiske institusjoner (St.meld. nr. 93 1976-1977: 5)).

Men det erklæres også visse forbehold i arbeidet for menneskerettsvernet, for eksempel i hensynet til andre norske utenrikspolitiske interesser:

"Regjeringen vil alltid måtte ta standpunkt til spørsmålet om reaksjoner mot brudd på menneskerettighetene i andre land på grunnlag av en totalvurdering av den konkrete sak, hvor ulike hensyn av humanitær, folkerettslig og utenrikspolitiske karakter må tas i betraktning. Regjeringen vil også måtte vurdere hvordan en direkte opptreden vil virke inn på Norges forhold til vedkommende stat med mulige skadevirkninger for andre norske interesser" (St.meld. nr. 93 (1976-1977): 5, 30).

Hensynet til ansvar og forsiktighet skal alltid veies mot hverandre før eventuelle beslutninger tas, og man setter her verdier opp mot interesser – og det kan virke som man gir uttrykk for at interessene skal trumfe verdiene i en eventuell utenrikspolitisk avveining.

4.1.2 Andre periode: 1991-2003

I perioden 1991-2003 er norsk menneskerettighetspolitisk identitet preget av en større optimisme i forhold til den generelle utviklingen i internasjonal politikk. Dette kan ses som en følge den generelle politiske konteksten, både nasjonalt og internasjonalt, i kjølvannet av Den kalde krigen. Med bortfallet av terrorbalansen og våpenkappløpet (primært) mellom USA og Sovjetunionen ble det et mildere politisk klima, hvor man i større grad var i stand til å ta opp verdispørsmål og "mykere" politikk. *"Sovjetunionens sammenbrudd og Berlinmurens fall ved overgangen fra 1980-årene til 1990-årene markerte et ideologisk veiskille. I ideologisk forstand innebar det en seier for et samfunnssyn basert på liberale ideer om menneskerettigheter (og) demokrati"* (St.meld. nr. 19 2002-2003: 20). Dette innebærer en forståelse for at Norge som aktør har større handlingsrom og muligheter til å promotere menneskerettigheter globalt. Økende internasjonalt samarbeid og nytt fokus på internasjonale institusjoner og organisasjoner (spesielt FN) gjør at Norge kan innta en mer aktiv rolle som global promotør av menneskerettighetene for å sikre internasjonal lov og rett i det nye årtusenet.

"De største utfordringene det internasjonale samfunn står overfor er grenseoverskridende i sin natur. (...) (Disse) må løses gjennom internasjonalt samarbeid. Fred må bygges på langsiktige utviklingsstrategier og holdes oppe av menneskerettigheter, demokrati, godt styresett, sivilt samfunn og rettsstatens prinsipper" (St.meld. nr. 19 (2002-2003): 12).

Det sentrale begrepet for perioden er samarbeid og man ønsker en mer aktiv norsk rolle i ulike former for internasjonalt samarbeid, blant annet for å sikre menneskerettighetene. Dette kan ha noe å gjøre med Bondeviks regjeringstid (først fra 1997-2000, så fra 2001-2005), som kalte seg selv for "Samarbeidsregjeringen". Dette kan leses som et eksempel på hvor viktig det er for den norske regjering til enhver tid å rotfeste sine standpunkt i en norsk kultur, i dette tilfellet internasjonalt menneskerettighetsarbeid.

"Norsk europapolitikk skal også fremme overordnede utenrikspolitiske målsettinger og verdier. Samarbeidsregjeringen vil (blant annet): bidra til at europeiske samarbeidstiltak fremmer verdier som fred og sikkerhet, menneskerettigheter og demokrati, internasjonal utvikling og fattigdomsbekjempelse; aktivt bruke europeiske samarbeidsorganisasjoner i arbeidet for menneskerettighetene" (St.meld. nr. 27 (2001-2002): 147).

Man ønsker å vise at Norge er en integrert del av det internasjonale menneskerettighetsarbeidet, og at man skal nå målene ved et utbredt europeisk og globalt samarbeid.

Et av de mest påfallende skillene i norsk identitetskonstruksjon fra den første til den andre perioden, er at man ønsker å nedtone de sterke formuleringene forskjellene mellom "vesten" og "den tredje verden". Det legges mer vekt på menneskerettigheter som faktiske universelle verdier og dermed at Norge gjør et desto mer viktig arbeid ved å verne og promotere disse rettighetene globalt.

"Begrepet «menneskerettigheter» er nedfelt i FN-pakten, og videreutviklet i internasjonale konvensjoner, protokoller og erklæringer. Begrepet gjenspeiler en meget gammel forestilling, nemlig at det eksisterer visse grunnleggende normer som skal beskytte mot vilkårlige overgrep fra myndighetenes side og sikre respekt for menneskeverdet, individets integritet, frihet, sikkerhet og livsutfoldelse, regulere den sosiale samhandlingen individene imellom og sikre fred, sikkerhet og den sosiale og økonomiske rettferdighet i samfunnet. Prinsipielt sett er menneskerettighetene ukrenkelige og universelle" (St.meld. nr. 21 1999-2000: 8).

Dette gjenspeiles også i eksempler på at flere initiativ og tiltak kommer fra land utenfor den vestlige verden, og et økende fokus i de ulike menneskerettighetsinstitusjonene (spesielt FN) for å vektlegge universaliteten bak menneskerettighetstanken (St.meld. nr. 21 1999-2000: 120, 123, 138). Det at man ser større potensial for en universell, global menneskerettighetspolitikk kan ha noe å gjøre med den generelle positive stemningen i internasjonal politikk etter Den kalde krigen. Større rom for internasjonalt samarbeid, og

fravær av militære trusler (mot Norge) kan ha vært med på å bidra til at man forsto verden som en mer helhetlig arena for verdispørsmål.

Man skriver også om menneskerettigheter på en annen måte en tidligere, og inkluderer nye politiske områder under menneskerettighetstankegangen:

"I den senere tiden har norsk innsats til en viss grad endret begrunnelse og karakter. Menneskerettighetene i seg selv blir et tyngre argument i utenrikspolitikken, samtidig som menneskerettigheter får større vekt og synlighet innenfor tradisjonelle utenrikspolitiske felt som sikkerhetspolitikk, miljø og økonomi. Denne vekten på menneskerettigheter er et uttrykk for at respekten for menneskeverdet prioriteres. Det er også uttrykk for en vilje til å ta de belastningene som måtte følge av en slik profilering. Samtidig må det understrekes at fremme av menneskerettigheter i all hovedsak vil bidra til å fremme de øvrige sidene av norsk utenrikspolitik" (St.meld. nr. 21 (1999-2000): 3.

I den første perioden av min analyse satte man interesser og verdier opp mot hverandre, da for eksempel menneskerettigheter opp mot sikkerhetspolitiske og økonomiske interesser. Her skriver man at menneskerettigheter får en større rolle også innenfor disse områdene. I tillegg nevnes for første gang menneskerettigheter i sammenheng med miljøpolitikk. Dette viser at man tillegger menneskerettigheter stadig mer betydning i norsk utenrikspolitik generelt, og at menneskerettighetssatsingen "smitter over" på andre viktige områder. Dette bidrar da til å øke betydningen av en aktiv internasjonal menneskerettighetspolitikk.

Det er også en videre vektlegging av den norske rollen i internasjonal politikk, og hvordan Norge er i stand til og villig til å ta spesielt ansvar når det kommer til menneskerettigheter.

"Norge er et av de første land i den vestlige verden til å legge frem en egen nasjonal handlingsplan for menneskerettigheter. Regjeringen har informert om arbeidet med handlingsplanen i internasjonale fora, der reaksjonene har vært positive. Regjeringen håper at den prosessen som ligger bak denne handlingsplanen og de erfaringene som kan trekkes ut av dette, kan tjene til inspirasjon og hjelp ved utarbeidelse av tilsvarende handlingsplaner i andre land" (St.meld. nr. 21 1999-2000: 4).

Menneskerettigheter anses som et område der Norge kan være en foregangsnasjon og det hersker en oppfatning av at Norge bør gjøre alt man kan for å leve opp til denne posisjonen.

Dette er mye på grunn av det som fortsatt forstås som de gode "rammebetingelsene" menneskerettigheter har i norsk utenrikspolitik.

"Den norske befolkningen har i stor grad vært skånet fra grove brudd på menneskerettighetene i nyere tid, og Norge blir i internasjonal sammenheng ofte trukket frem som et land med solid vern om innbyggernes menneskerettigheter. Dette vernet skyldes en rekke sammensatte forhold. Her skal det særlig nevnes stabilt demokratisk politisk system, nærhet til beslutningstakere, solid nasjonal økonomi, balansert fordeling av goder, høy grad av likestilling, lite korrupsjon, høyt utdannet befolkning, stor deltakelse i samfunnslivet gjennom foreninger, politiske partier og frivillige organisasjoner, god tilgang på medier og begrenset omfang av organisert kriminalitet" (St.meld. nr. 21 1999-2000: 19).

Det virker som veldig viktig å formidle hvor godt rotfestet menneskerettighetstanken og disse verdiene er i det norske samfunnet. Man er meget opptatt av å konstruere en norsk identitet som gjør det til vårt ansvar (plikt) å jobbe aktivt internasjonalt for menneskerettighetene. *"Norge har tradisjon for bred innsats i arbeidet for å fremme menneskerettighetene internasjonalt"* (St.meld. nr. 20 1999-2000: 201), noe som forplikter oss til å fortsette å promotere menneskerettigheter globalt. Nok en gang er dette et uttrykk for å konstruere menneskerettigheter som noe norsk.

Men til tross for en mer optimistisk innstilling til internasjonalt samarbeid, viderefører man en pragmatisk tilnærming til de praktiske tiltakene. Dette er en fortsettelse av forholdet mellom ansvar og forsiktighet.

"I alt det norske arbeidet legges det til grunn at menneskerettighetene er universelle og innbyrdes avhengige, men innsatsen vil måtte variere fra forum til forum og fra land til land avhengig av hvilke rettigheter som står svakt, og avhengig av Norges muligheter for positiv påvirkning. Det vil derfor alltid ligge konkrete avveininger til grunn for det arbeidet Norge gjør for å fremme menneskerettighetene internasjonalt" (St.meld. nr. 21 1999-2000: 201).

Man skriver her altså at man respekterer menneskerettighetenes universalitet, men samtidig at det ikke vil være riktig for Norge med en universell promotering av disse rettighetene. Spørsmålet her er om dette motiveres av en interessetankegang eller en generell skepsis for faktisk norsk påvirkningskraft. Det kan virke som man heller mot det siste:

"De landene som egner seg som dialogland, er land der det er menneskerettighetsproblemer, men der det samtidig er potensial for forbedringer gjennom dialog og kontakt. En annen viktig forutsetning for at nettopp Norge bør føre menneskerettighetsdialog med et bestemt land, er at vi har tilstrekkelige ressurser og et komparativt fortrinn som gjør det naturlig for oss å engasjere oss i det aktuelle landet. Ut fra dette resonnementet er det en rekke land der

Norge ikke kan gå i gang med menneskerettighetsdialoger selv om situasjonen i landet for så vidt kunne ligge til rette for det” (St.meld. nr. 21 (1999-2000): 149).

Noe av problemet ved dette er hvem som skal vurdere hvor og når Norge skal engasjere seg i andre land, og hvilke strukturelle rammer som må ligge til rette for en praktisk norsk menneskerettighetsinnsats. Hvilke land er det man anser som at Norge har et ”komparativt fortrinn” i å hjelpe?

4.1.3 Tredje periode: 2003-2009

Denne tredje og siste perioden av min analyse er preget av en veletablert norsk menneskerettighetsidentitet, og en klar forståelse av hva den norske identiteten innebærer (jamfør intertekstualitet, og hvordan kildene bygger på hverandre kronologisk). Dette gir også rom for nye områder der menneskerettighetspolitikken spiller inn. Miljø ble etablert i den forrige perioden, og i denne siste er det innføringen av ”Corporate Social Responsibility” (CSR) som er det nye i det norske arbeidet. Dette kan være en følge av den økende betydningen av ikke-statlige aktører i internasjonal politikk, i tillegg til økende bruk av sosiale medier (spesielt internett). Dette gjør at det er letter å spre kunnskap og kompetanse om menneskerettigheter. I en markedsliberalistisk økonomi og et forbrukerstyrt marked, er det avgjørende hvordan de store internasjonale selskaper handler rundt i verden. Disse aktørenes makt er økende, og disse tillegges derfor også større ansvar. Dette er et område hvor Norge ønsker å være ledende. *”Regjeringen vil være en pådriver i arbeid for mer forpliktende rammeverk for bedrifter gjennom instrumenter som forplikter stater til å regulere næringsvirksomhet i forhold til menneskerettigheter, arbeidsvilkår, miljø og anti-korrupsjon”* (St.meld. nr. 10 2008-2009: 70). Ettersom internasjonal politikk har endret seg i forhold til aktørstruktur og maktforhold, er det en naturlig følge av universalitetsprinsippet at også de private (markeds) aktørene inkorporeres i menneskerettighetsarbeidet og lovgivningen.

Men samtidig ønsker ikke Norge å forskyve alt ansvaret over på de ulike selskapene. *”Norske myndigheter forventer ikke at selskapene er de fremste talerør for menneskerettigheter eller miljø overfor lokale myndigheter. Dette er primært roller norske myndigheter og sivilsamfunnets organisasjoner bør ivareta. Dette er likevel ikke til hinder for et aktivt engasjement fra bedriftene dersom de ser muligheter for det”* (St.meld. nr. 10

(2008-2009): 40). Dette er nok både for å bekrefte at ikke-statlige aktører har andre ansvarsområder enn statlige aktører, men også for ikke å fraskrive seg sitt ansvar eller sin relevans som aktør på menneskerettighetsområdet.

Det har også i denne perioden blitt mer vektlegging på "hjelp til selvhjelp", altså at den norske innsatsen skal fokusere på kompetanse- og institusjonsbygging, og sikre levedyktige normer og regler i de ulike kontekstene som kan overleve uten kontinuerlig norsk (vestlig) assistanse (St.meld. nr. 11 (2007-2008; St.meld. nr. 10 (2008-2009); St.meld. nr. 13 (2008-2009); St.meld. nr. 15 (2008-2009). Utsagn som *"tilgang til utdanning er en menneskerettighet"* (St.meld. nr. 13 (2008-2009): 21) er ny i tekstmaterialet, og viser hvordan man ønsker å skape en levedyktig forståelse av menneskerettighetstanken gjennom økt kunnskap og opplysning. Dette handler også om at man er meget bevisst sitt ansvar som bistandspartner og menneskerettighetspromotør og hva denne rollen krever av Norge.

"Gjennom femti år med en aktiv utviklingspolitikk er Norge blitt en troverdig og ønsket partner for mange land, og for mange organisasjoner og fagmiljøer. Mange av disse har uttrykt sterkt ønske om å fortsette et slikt nært samarbeid i framtida, uavhengig av den rammen bistand legger. Regjeringen mener derfor at det kan være klokt, allerede nå, mens bistanden fortsatt er svært etterspurt, å være bevisst på å styrke strategiske allianser som kan være grunnlag for en samarbeidsrelasjon etter hvert som bistanden ikke lenger vil være det bærende element. Pilarer i et slikt samarbeid kan være forskningsmiljøer og akademia, næringsliv, frivillige organisasjoner, media, politisk samarbeid og kultursamarbeid" (St.meld. nr. 13 (2008-2009): 103).

Dette viser at man ønsker at menneskerettigheter skal handle om mer enn juridiske forpliktelser; man ønsker å konstruere og etablere en levedyktig kultur og tradisjon.

I forhold til menneskerettighetstanken i den første perioden av min analyse, der det var en forståelse av at de økonomiske, sosiale og kulturelle rettighetene måtte oppfylles før de sivile og politiske, er det i denne perioden ingen tvil om at alle rettighetene er like viktig og gjensidig utfyllende, og at de må jobbes med på lik linje.

"Slutten på den kalde krigen medførte at den ideologiske polariseringen mellom østblokken og Vesten ble borte også i menneskerettighetsarbeidet. En hadde ikke lenger en geopolitisk motivert konfrontasjon der Konvensjonen om sosiale, økonomiske og kulturelle rettigheter ble satt opp mot Konvensjonen om sivile og politiske rettigheter. Forholdet mellom de to sett av rettigheter ble forstått historisk slik at det ene måtte komme før det andre; bekjempelse av fattigdom først – så eventuelt politiske og sivile rettigheter som ekstra bonus. Etter hvert har

en i større grad erfart at det ikke er noen motsetning mellom å fremme økonomisk og sosial utvikling og det å styrke rettsordenen og menneskerettighetene. Snarere er de sistnevnte ofte vesentlige forutsetninger for økonomisk og sosial utvikling” (St.meld. nr. 35 2003-2004: 10).

Dette er en videreføring av universalitetsprinsippet som ble etablert gjennom andre periode av min analyse, og man nærmer seg her en absolutt universalisering. Dette betyr at Norge som menneskerettighetspromotør i klare ordelag ikke unnskylder noen form for neglisjering av menneskets rettigheter og friheter, og forplikter seg til å arbeide for alle rettighetene på lik linje.

Det er en økende forståelse i den norske diskursen at ulike politiske områder glir inn i hverandre, og at man som internasjonal aktør må ha flere tanker i hodet samtidig. *”Når verden veves sammen til ett globalt samfunn, betyr det at Norges utenrikspolitiske interesser ikke lenger kan avgrenses til snevre egeninteresser. Globaliseringen innebærer at nære norske samfunnsbehov og politiske verdier henger tett sammen. Utenrikspolitikken må derfor baseres på prinsippet om Norges «utvidede egeninteresser»” (St.meld. nr. 15 (2008-2009): 10).* Dette viser seg blant annet i det gjensidige forholdet mellom for eksempel menneskerettigheter, sikkerhetspolitikk og bistands- og utviklingsarbeid. *”Globaliseringen (betyr) at vi må forlate en snever forståelse av norske interesser og realpolitikk. Endringene gjør i økende grad fredsbygging, internasjonal organisering og menneskerettigheter til realpolitikk” (St.meld. nr. 15 (2008-2009): 11).*

Om globaliseringen er grunn til eller en følge av denne utviklingen er irrelevant, faktum er at denne endringen i tilnærmingen til ulike politiske områder, eller skjæringen mellom ”interesser” og ”verdier”, er det mest påfallende trekket ved denne siste perioden i min analyse.

”På den ene siden den sentrale realpolitikken, koplet til økonomi, sikkerhet og næringsinteresser. På den andre siden den myke, moralsk og idealpolitisk funderte politikken som av mange anses som uegennyttig og favner bistand, utvikling, menneskerettigheter, fredsskaping og engasjement for internasjonal solidaritet. Det globaliseringen gjør er å gjøre denne enkle inndelingen mindre tydelig. Globalisering innebærer at Norges samfunnsinteresser utvides i retning av det tradisjonelle idealpolitiske feltet som dermed vokser i betydning. De delene av utenrikspolitikken som normalt har vært assosiert med idealpolitikk blir nødvendige virkemidler og kompetanse for å fremme norske samfunnsinteresser. Eller for å si det spisset: Kompetanse innenfor utviklingspolitikk eller

internasjonal institusjonsutvikling blir nyttig realpolitisk, mens militær innsats også kan få en viktig idealpolitisk dimensjon” (St.meld. nr. 15 (2008-2009): 20).

På en måte må dette kunne leses som ”fordel Norge”, ettersom Norge primært har sine styrker i internasjonal politikk innenfor de tradisjonelt ”myke” politikken (Nyhamar 2001). Dette åpner altså for en styrking av den norske menneskerettighetsidentiteten i internasjonal politikk.

”I motsetning til verdens stormakter har Norge få store økonomiske og strategiske interesser globalt, og vi har ingen kolonial fortid. Engasjementspolitikken gir (...) en klar begrunnelse for at Norge bør prioritere sin innsats på de områder og de steder der både det etiske ansvaret og det globale behovet er stort, samtidig som Norges kompetanse er etterspurt – altså der Norge har en særlig mulighet til å kunne gjøre en forskjell” (St.meld. nr. 15 (2008-2009): 103).

Et av disse områdene er internasjonale menneskerettigheter (St.meld. nr. 13 (2008-2009): 7-8).

4.1.4 Sammendrag av identitetskonstruksjonen i norsk offisiell menneskerettighetsdiskurs

I starten av denne perioden var det viktig for den norske regjering å etablere et skille mellom Norge og vestlige aktører, og land i den tredje verden og på et lavere utviklingsnivå enn oss. Dette kan leses som et forsøk på å differensiere og etablere den norske identitet. Man skrev også at menneskerettighetstradisjonen og kulturen er noe vestlig, og at man ikke uten videre kan forvente at andre deler av verden skal ta over denne tankegangen. Man satt også verdier og interesser opp mot hverandre, der det ble antydning at interessene ville foretrekkes.

Etter Den kalde krigen var det et mildere klima i internasjonal politikk, noe som blant annet bidro til økte muligheter for internasjonalt samarbeid. Dette bidro også til at man inkluderte nye områder innenfor menneskerettighetspolitikken, blant annet miljøspørsmål. Det ble også skrevet mer om menneskerettigheter i forhold til sikkerhet og økonomi, og en anerkjennelse av at interesser og verdier ikke nødvendigvis er motstridende. Man skriver også i universelle termer, og nevner ikke lenger ”vestlige” eller andre tradisjoner. Menneskerettigheter har en universell kraft, og det er irrelevant hvor i verden man bor og lever. Samtidig uttrykker man noen forbehold når det gjelder hvilke områder og land Norge

praktiske kan engasjere seg i, og mener Norge bare bør involvere seg der vi har et "komparativt fortrinn".

Den siste perioden viser at man tar universalitetsprinsippet helt ut, og skriver at alle rettighetene stiller på lik linje, og det er ingen grunn til ikke å promotere menneskerettigheter universelt globalt. Dette skal blant annet gjøres gjennom å skape levedyktige institusjoner og demokratiseringsprosesser, gjennom kompetanse og kunnskap om menneskerettighetene. Man ønsker i større grad å hjelpe andre, så de kan hjelpe seg selv. Man inkluderer også tanken om at ikke-statlige aktører har menneskerettighetsansvar, og viser til CSR og hvordan for eksempel store internasjonale selskaper har plikt til å følge menneskerettighetsforpliktelsene. Dette kan også oversettes til den statlige norske konteksten, der man ikke lengre ser noen motsetning mellom interesser og verdier. Det kan være god økonomisk politikk å promotere menneskerettigheter, samtidig som det kan være god sikkerhetspolitikk.

4.2 Bistandsrepresentasjonen i norsk offisiell menneskerettighetsdiskurs

Menneskerettigheter og bistand går i norsk offisiell diskurs hånd i hånd. I så stor grad at det nesten kan være vanskelig å skille hvor det ene politikkområdet slutter og det andre begynner.

"De nære sammenhengene mellom målsettingene i utviklingspolitikken og styrking av menneskerettighetsvernet ble slått fast allerede i 1945. I FNpaktens artikkel 55 heter det at for å sikre fred og utvikling er det også nødvendig å fremme «universell respekt for og overholdelse av menneskerettigheter og grunnleggende friheter for alle uten hensyn til rase, kjønn, språk eller religion»" (St.meld. nr. 35 2003-2004: 10).

Dette gjenspeiles også i de ulike Stortingsmeldingene rundt tema (dette gjelder samtlige av Stortingsmeldingene jeg benytter i min analyse, se avsnitt 3.2.1). Meldingene om menneskerettigheter vier mye plass til bistands- og utviklingspolitikk, og vice versa. I denne analysen er dette av mindre betydning. Det som er viktig er den språklige argumentasjonen om/for hvorfor disse går hånd i hånd, og det er dette jeg vil fokusere på.

Naturlig nok er det da også et uttalt mål at bistandsarbeid skal inngå som en viktig del av menneskerettighetsarbeidet og at god menneskerettighetspolitikk er god bistandspolitikk (og omvendt).

"Regjeringen går inn for at det overordnende mål for bistandsvirksomheten fortsatt skal være å bidra til å skape varige forbedringer i økonomiske, sosiale og politiske kår for befolkningen i utviklingsland" (St.meld. nr. 36 (1984-1985): 7). "Norsk bistand har til formål å skape varige bedringer i fattige menneskers kår og større sosial og økonomisk rettferd. Helt fra begynnelsen har det vært et mål for norsk bistandsvirksomhet å fremme disse grunnleggende menneskerettigheter. Gjennom denne virksomheten bidrar Norge på en praktisk måte til å fremme de rettigheter som er nedfelt i Den internasjonale konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter" (St.meld. nr. 36 (1984-1985): 117).

Jeg vil videre i dette avsnittet vise hvordan denne språklige forbindelsen mellom disse to politikkområdene påvirker menneskerettighetsdiskursen.

4.2.1 Første periode: 1976-1991

Forståelsen av sammenhengen mellom menneskerettigheter og bistand etableres i denne første perioden av min analyse (St.meld. nr. 93 (1976-1977); St.meld. nr. 36 (1984-1985); St.meld. nr. 11 (1989-1990). Der denne første perioden av norsk internasjonal menneskerettighetspolitisk innsats er preget av en forståelse av at økonomisk fremgang og utvikling må komme før annen politisk og sosial fremgang, er det også en utbredt forståelse av at Norge kan og bør bidra for å hjelpe til å etablere denne økonomiske fremgangen for andre land. Bistand anses som det fremste våpenet for å fremme menneskerettighetene globalt. *"Norges bidrag til arbeidet for å styrke de økonomiske, sosiale og kulturelle menneskerettigheter i verden ytes i første rekke gjennom norsk bistandspolitik overfor utviklingslandene"* (St.meld. nr. 93 1976-1977: 4). Man ønsker i stor grad å bidra til at de økonomiske strukturelle rammene ligger til grunn, slik at man kan begynne med andre former for samfunnsmessig utvikling. *"I den grad utviklingspolitikken bidrar til å heve de økonomiske og sosiale levekår i utviklingslandene, kan den samtidig bidra til å skape forutsetninger for en trygging av hele spektret av menneskerettigheter"* (St.meld. nr. 93 1976-1977: 14) og *"det vil fortsatt være et mål for norsk utviklingshjelp å fremme grunnleggende menneskerettigheter ved å bedre fattige menneskers kår"* (St.meld. nr 36 1984-1985: 12). Det internasjonale arbeidet med å promotere og verne om menneskerettighetene omtales som den grunnleggende målsettingen ved norsk

bistandsarbeid, og det er en utbredt forståelse av at disse to aspektene gjensidig påvirker hverandres grad av "suksess".

4.2.2 Andre periode: 1991-2003

I perioden 1991-2003 opprettholdes og i sterk grad videreføres forståelsen av at menneskerettigheter og bistandsarbeid går hånd i hånd.

"Menneskerettighetene er en uløselig del av selve utviklingsprosessen, fordi utvikling handler om å realisere de friheter og muligheter som rettighetsbegrepet innbefatter" (St.meld. nr. 19 2002-2003: 112). *"Norske tiltak knyttet til humanitær bistand har menneskerettighetsaspekter, for eksempel ved at denne bistanden i økende grad siktes inn mot å bedre menneskerettighetssituasjonen"* (St.meld. nr. 21 1999-2000: 107).

Dette illustreres også gjennom at utviklingsminister Hilde Frafjord Johnson får tittelen utviklings- og menneskerettighetsminister i 1997 (for øvrig ble denne tittelen kun benyttet i perioden 1997-2000; Store Norske Leksikon 2009a).

Utvikling og framskritt innenfor de respektive områdene fører til en positiv utvikling innenfor det andre, og mye av det norske internasjonale engasjementet berører både menneskerettighets- og bistandsspørsmål og/eller problemer. Blant annet er et av hovedtiltakene i Stortingsmelding nr. 21 1999-2000: 7, 32) er *"styrking av menneskerettighetsdimensjonen i utviklingsarbeid"* og det er en uttalt ambisjon at *"hensynet til menneskerettighetene bør inngå i det løpende bistandsarbeidet"*. Det argumenteres også for at de norske bistandssamarbeidslandene må prioriteres når det gjelder demokratiutviklingstiltak og positive virkemidler for å promotere menneskerettigheter.

"Regjeringen legger stor vekt på å støtte arbeidet for å fremme demokrati og menneskerettigheter i utviklingslandene og ønsker å legge hovedvekten på positive tiltak. Bistanden bør understøtte eller stimulere en styrking av menneskerettighetsvernet, rettsstatens prinsipper og demokratiske institusjoner". "Dessuten vil man støtte spesielle tiltak som tar sikte på å innvirke positivt på demokratiseringsprosesser og styrke respekten for menneskerettighetene" (St.meld. nr. 51 (1991-1992): 31-32).

Dette er nytt i form av at man ser bistandssamarbeid som et mer aktivt virkemiddel for å sikre demokratiutvikling og sikring av menneskerettighetene. Man sidestiller også i større grad politiske og sivile rettigheter, med de økonomiske og sosiale.

Til tross for at menneskerettighetsvern var en viktig faktor også i første periode formidler man i denne perioden et økende fokus på menneskerettighetsspørsmål i bistandsarbeidet. *"Målsettingen om å underbygge freds- og demokratiseringsprosesser gis nå større prioritet i bistandspolitikken enn tidligere. Menneskerettighetsarbeidet har økt og fått en legitim plass i samarbeidet med mottakerland"* (St.meld. nr. 19 1995-1996: 16). Dette bidrar til å underbygge argumentasjonen for at bistand og bærekraftig demokratisk utvikling og menneskerettighetspromotering og –vern ikke kan adskilles. Det skal også i større grad stilles krav til samarbeidslandene om at de må aktivt jobbe for å sikre menneskerettighetene innad i samfunnet. *"Regjeringen ønsker å legge til grunn for valget av samarbeidsland at de (...) fører en utviklingsorientert politikk som respekterer grunnleggende menneskerettigheter og internasjonalt avtaleverk, slik at det gir grunnlag for reelt samarbeid om utvikling og fattigdomsreduksjon"* (St.meld. nr. 19 (1995-1996): 39). Dette gjelder spesielt for land som er villige til å innføre praktiske tiltak for demokratiutvikling. Her skrives det om å gi *"demokratistøtte en mer fremtredende plass i utviklingssamarbeidet"* og at det er *"en ny giv i satsingen på demokratistøtte"* (St.meld. nr. 21 (1999-2000): 157), og at man ønsker å formidle denne retningsendringen til potensielle samarbeidsland og de økte mulighetene for bistand hvis man er villig til å innføre praktiske demokratiseringstiltak (St.meld. nr. 21 (1999-2000): 161).

Det påpekes at retten til utvikling i utgangspunktet ikke er nedfelt i et forpliktende folkerettslig dokument, men like fullt danner utvikling grunnlaget for og ligger naturlig i Konvensjonene fra 1966: *"Retten til utvikling er et verdifullt konsept som bygger på tre grunntanker: Det er individet som står i fokus, det er hele spekteret av menneskerettigheter som er berørt, og statene anses å ha **plikt** til å hjelpe hverandre med å legge forholdene til rette for utvikling."* (St.meld. nr. 21 1999-2000: 13, min utheving). Dette gjør altså utvikling til et menneskerettighetsspørsmål. Vi har en plikt til å promotere disse rettighetene globalt, fordi vi nyter godt av disse.

Et annet meget interessant aspekt er forståelsen av at Norge vil utmerke seg mer som aktør internasjonalt om man kombinerer bistand og menneskerettigheter i større grad.

"Norge vil videre kunne opptre med større tyngde internasjonalt når man i større grad ser menneskerettigheter og utviklingssamarbeid i sammenheng. Alle Norges samarbeidsland har forpliktet seg internasjonalt til å respektere, beskytte og oppfylle menneskerettigheter."

Gjennom utviklingssamarbeidet vil man fra norsk side søke å styrke mottakers kapasitet til å overholde disse forpliktelsene” (St.meld. nr. 21 1999-2000: 159).

Dette må leses i sammenheng med den norske identitetskonstruksjonen, og hvordan man fra norsk side forsøker å konstruere en menneskerettighetsidentitet med spesifikk kunnskap og ”spesialitet” i internasjonal politikk. Det er viktig for Norge å kombinere de områdene der vi har kompetanse og anerkjennelse internasjonalt; bistand og menneskerettigheter er to slike områder.

Det er også interessant at man benytter fokuset på og kravet om menneskerettighetsvern hos samarbeidslandene som argument for mer ”rettferdig” bistand.

”Vektleggingen av menneskerettigheter i utviklingssamarbeidet synliggjør at utviklingssamarbeid dreier seg om rettferdighet i form av rettighetsoppnåelse, ikke om veldedighet. En erkjennelse av å ha rettigheter, og kunnskaper om hvordan disse kan hevdes, vil kunne gi økt selvfølelse til marginaliserte grupper og derigjennom være et incitament til større deltakelse i utviklingsprosessen” (St.meld. nr 21 (1999-2000): 160).

Dette knyttes nært opp mot den moralsk/etiske representasjonen ved menneskerettighetsarbeidet (se avsnitt 4.5), ved at det ikke bare er norsk ansvar å fremme menneskerettigheter, men Norge har et ansvar for å spre menneskerettighetstanken og bidra til en aktivisering eller ”formydinggjøring” av innbyggerne i landene hvor Norge driver bistandsarbeid. *”Regjeringen vil på denne bakgrunn legge økende vekt på å bidra til å bygge opp utviklingslandenes egen kapasitet og kompetanse og det institusjonelle og juridiske rammeverket, gjennom både det bilaterale og det multilaterale utviklingssamarbeidet” (St.meld. nr. 19 2002-2003: 13).*

4.2.3 Tredje periode: 2003-2009

Denne siste perioden av min analyse preges av forholdet som ble etablert mellom menneskerettigheter og bistand/utvikling gjennom 1990-tallet og inn i det 21. århundret, og for første gang skriver man eksplisitt at *”de internasjonale menneskerettighetene utgjør det normative grunnlaget for Norges utviklingspolitikk” (St.meld. nr. 13 2008-2009: 9).* Der man tidligere har ansett sivile og politiske rettigheter som frukten av økonomisk utvikling, sier man her at menneskerettighetene direkte skal ligge til grunn for det norske engasjementet i internasjonale menneskerettigheter.

Man fortsetter med å vektlegge argumentasjonen for rettferdig bistand, aktiv menneskerettighetspolitikk i bistandsarbeidet og økende fokus på utdanning og kompetansebygging sammen med etableringen og promoteringen av levedyktige institusjoner og tiltak i samarbeidslandene. I tillegg blir den moralske/etiske representasjonen stadig mer synlig i argumentasjon for menneskerettigheter og bistand.

"Utviklingspolitikk er ikke veldedighet. Det dreier seg om å bidra til at menneskerettighetene kan innfris for alle. Norsk utviklingspolitikk slik den uttrykkes i denne Stortingsmeldingen, hviler på en grunnleggende forutsetning om at alle mennesker har det samme menneskeverd. Også utviklingspolitikk blir dermed en rettighetsagenda". "Kampen mot fattigdom er en rettferdssak. Til grunn for norsk utviklingspolitikk ligger en optimistisk og sterk tro på mennesket. Det er enkeltmennesker som hver for seg og i fellesskap skaper utvikling og en bedre framtid. Enkeltmennesket må derfor stå i sentrum for utviklingsprosessene" (St.meld. nr. 35 2003-2004: 5).

Her er det interessant å se hvordan man plasserer enkeltmennesket i sentrum for bistands- og menneskerettighetsarbeidet. Dette kommer kanskje av den norske regjeringssammensetningen (Bondevik 2, Krf, H og V), men er like fullt et uttrykk for den liberalistiske delen av menneskerettighetstanken; vi har alle universelle rettigheter i kraft av det å være menneske.

Det er generelt sett en større oppfatning av at Norge har et moralsk ansvar globalt for å fremme universelle rettigheter og friheter over hele verden, og at denne utviklingen kommer best gjennom en koordinert politisk og økonomisk innsats. *"Med utgangspunkt i verdier som menneskerettigheter, solidaritet og nestekjærlighet, er norsk utviklingspolitikk tuftet på en grunnleggende tro på at alle mennesker har rett til et verdig liv"* (St.meld. nr. 13 (2008-2009): 14).

Det er viktig for Norge å vektlegge en rettferdig bistandsinnsats, basert på rettighetene man ønsker at innbyggerne i samarbeidslandene skal få nyte godt av.

"En rettighetsbasert utviklingspolitikk gir et sterkt normativt grunnlag. En aktiv bruk av menneskerettighetene som rammeverk i utviklingssamarbeidet, vil styrke bevisstgjøringen både av stater og av innbyggere. Resultatet er bedre lokal forankring og større bærekraft. Gjennomføring av menneskerettighetskonvensjonene er dermed både et mål i seg selv og et integrert virkemiddel og hensyn i alt utviklingssamarbeid" (St.meld. nr. 13 (2008-2009): 15).

Dette viser noe av den nye holdningen i det norske menneskerettighetsarbeidet; man ønsker å spre kunnskap, kompetanse og forståelse for rettighetene Norge ønsker å promotere, for å sikre mer levedyktige institusjoner og ikke bare umiddelbar økonomisk hjelp.

Som jeg vil vise er det stort sammenfall mellom de ulike representasjonene og denne siste perioden av min analyse, når det gjelder en større forståelse av at tidligere motsetninger og "konkurrerende" politiske områder nå er i større samspill med hverandre. Dette gjelder også forholdet mellom verdier og interesser, og norske interesser og andres.

"Det sentrale utgangspunktet for utenrikspolitikken er ivaretagelse av norske interesser. I utviklingspolitikken handler det om de fattige landenes interesser. På mange områder er det klare fellesinteresser. Menneskerettighetene er også en fellesinteresse som Norge fremmer gjennom både utenriks- og utviklingspolitikken. Målet med den norske utviklingspolitikken er fattigdomsreduksjon og fremme av menneskerettigheter" (St.meld. nr. 13 (2008-2009): 10).

Menneskerettighetene danner både utgangspunktet, framgangsmåten og målet for norsk bistandsarbeid.

4.2.4 Sammendrag av bistandsrepresentasjonen i norsk offisiell menneskerettighetsdiskurs

Den første perioden sto for etableringen av forholdet mellom bistand og menneskerettigheter, og hvordan disse to politikkområdene går hånd i hånd. Skal man promotere menneskerettigheter må man snakke om bistand, men man mente også at økonomiske og sosiale rettighetene må komme før og ligge til grunn for de politiske.

Den andre perioden viste en anerkjennelse av at bistand kan brukes mer aktivt til å promotere demokrati og menneskerettigheter, og dermed ga tekstene et klart uttrykk for større fokus på menneskerettigheter og demokrati i bistandsarbeidet. Man skrev også at Norge som aktør var tjent med å kombinere disse to områdene, fordi det er her vi har internasjonal anerkjennelse og kompetanse. Det øker også vår legitimitet internasjonalt at vi jobber på lik linje med disse områdene. Man etablerte også forståelsen for at bistandssamarbeidet skal bidra til økt kompetanse og kunnskap for å sikre levedyktige strukturer i landene vi bistår.

I den tredje og siste perioden legger man mer vekt på universalitetsprinsippet i bistands- og menneskerettighetsarbeidet. Der man tidligere har ansett sivile og politiske rettigheter som frukten av økonomisk utvikling, skriver man her at menneskerettighetene

direkte skal ligge til grunn for det norske engasjementet i internasjonale menneskerettigheter og utgjør "det normative grunnlaget". Man fortsetter med å vektlegge argumentasjonen for rettferdig bistand og aktiv menneskerettighetspolitikk i bistandsarbeidet, og økende fokus på utdanning og kompetansebygging sammen med etableringen og promoteringen av levedyktige institusjoner og tiltak i samarbeidslandene. Rettferdig bistand, respekt for enkeltmennesket og moralske forpliktelser i bistands- og menneskerettighetsarbeidet er hovedpunktene i denne siste perioden.

4.3 Sikkerhetsrepresentasjonen i norsk offisiell menneskerettighetsdiskurs

Norge har siden oppstarten av Organisasjonen for Samarbeid og Sikkerhet i Europa (OSSE, tidligere Konferansen for sikkerhet og samarbeid i Europa (KSSE)) 1977 jobbet for å inkludere menneskerettighetsspørsmål i internasjonal sikkerhetspolitikk. Det har vært klare tendenser til forsøk på å veve sammen spørsmål om sikkerhet, stabilitet, konfliktavverging og menneskerettigheter. Dette gjenspeiles blant annet i alle Stortingsmeldingene som refererer Norges innsats i OSSE (St.meld. nr. 9 (1998-1999); St.meld. nr. 40 (1999-2000); St.meld. nr. 49 (2000-2001); St.meld. nr. 28 (2002-2003); St.meld. nr. 32 /2003-2004); St.meld. nr. 35 (2004-2005); St.meld. nr. 11 (2005-2006); St.meld. nr. 23 (2005-2006); St.meld. nr. 27 (2006-2007); St.meld. nr. 24 (2007-2008). Fokuset på forholdet mellom internasjonal lov og folkeretten og nasjonal sikkerhetspolitikk var også grunnlaget for å inkludere denne dimensjonen i analysen; et land som Norge (med sine økonomiske og geopolitiske rammer) er i utgangspunktet relativt avhengig av en stabil og (så langt som mulig) fredelig verden. Dette sikres (i norske øyne) best gjennom et internasjonalt samfunn preget av lover, regler, gjensidig tillit og jevn fordeling av ansvar og plikter. *"For et lite land som Norge vil det være av særlig betydning å bidra til et godt utbygget internasjonalt vern om menneskerettighetene"* (St.meld. nr. 93 (1976-1977): 32). Derfor er det grunn til å anta at sikkerhetsrepresentasjonen vil være en viktig del av den norske offisielle menneskerettighetsdiskursen.

4.3.1 Første periode: 1977-1991

I denne første perioden ligger mye av det sikkerhetspolitiske fokuset på forholdet mellom øst og vest, illustrert ved supermaktene Sovjetunionen og USA, eller Warszawapakt-landene eller NATO. For Norge inngår menneskerettigheter som en viktig del av avspenningspolitikken i maktbalansen. *"I de senere år er menneskerettighetene trukket sterkt inn i debatten om avspenningspolitikken innhold om målsettinger, og er blitt et sentralt stridsspørsmål i øst/vest-sammenheng"* (St.meld. nr. 93 1976-1977: 3). Man trekker også her inn at menneskerettighetstanken er en "vestlig" ide og konstruksjon, men *"likeledes erkjennes menneskerettighetenes universelle betydning, og at respekt for disse er en vesentlig faktor for fred, rettferdighet og trivsel"* (St.meld. nr. 93 (1976-1977: 16).

For Norge er en av ambisjonene med en aktiv menneskerettighetspolitikk å sikre nasjonens overlevelse og erkjenner at dette best oppnår gjennom å knytte alle aktørene i internasjonal politikk til faste spilleregler, og at disse skal baseres i tankegangen inspirert av menneskerettighetsbestemmelsene.

"Forbindelsen mellom sikkerhetspolitikken og menneskerettsproblemene kommer til uttrykk på flere måter. Det er en nær sammenheng mellom de fundamentale målsettinger i sikkerhetspolitikken og menneskerettstanken. Retten til å kunne leve i fred og trygghet med frihet fra fremmed angrep og okkupasjon er en av de viktigste menneskerettigheter" (St.meld. nr. 93 1976-1977: 16).

Man advarer også sterkt mot å ofre menneskerettslige hensyn til fordel for sikkerhetspolitisk gevinst.

"Sikkerhetspolitiske argumenter har således vært brukt for å rettferdiggjøre at grove undertrykkelser av menneskerettighetene er «beklagelige men nødvendige» for å beskytte samfunnet mot indre og ytre fiender. Sikkerhetspolitiske hensyn kan også føre til at stater inngår samarbeid med stater som de ellers ut fra et menneskerettssynspunkt ikke ville ha samarbeidet med" (St.meld. nr. 93 1976-1977: 18).

Fra et norsk perspektiv vil det ikke være noe langsiktig å tjene på å forsake sine menneskerettslige forpliktelser, da styrket vern og fokus på menneskerettighetene er veien å gå for langsiktig fred og stabilitet. Et godt nasjonalt og internasjonal menneskerettsvern forebygger grunnlaget og behovet for krig og konflikt.

Samtidig setter man menneskerettigheter og sikkerhetspolitiske spørsmål opp mot hverandre. *"Ofte vil det i utenrikspolitikken være nødvendig å foreta en avveining av*

forskjellige norske interesser som i en gitt situasjon er i strid med hverandre. Det kan gjelde f.eks. (...) globale fellesinteresser som menneskerettigheter mot nasjonale sikkerhetspolitiske interesser" (St.meld. nr. 11 1989-1990: 11). Man anser altså ikke disse to målene for å være sammenfallende eller kompletterende.

4.3.2 Andre periode: 1991-2003

I løpet av perioden 1991-2003 blir det stadig mer snakk om hvordan ulike politikkområder henger sammen, blant annet illustrert ved bistands- og menneskerettighetspolitikk (se avsnitt 4.3.2). Dette gjelder også menneskerettigheter og sikkerhetspolitikk. Der man i forrige periode tegnet et bilde av sikkerhetspolitiske interesser og menneskerettighetspolitiske ambisjoner som motstridende, blir det i løpet av 90-tallet og starten av det nye millenniet en større forståelse for at disse områdene i sterkere grad henger sammen. *"Bare gjennom en samlet innsats for alle sivile, politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle menneskerettigheter kan vi føre en utenrikspolitikk som fremmer Norges interesser og sikkerhet, bidrar til internasjonal fred og rettferdighet og verner om menneskerettighetene"* (St.meld. nr. 21 (1999-2000): 3). Dette er en meget interessant utvikling og påvirker alle aspektene (og mine analytiske representasjoner i denne analysen) ved norsk menneskerettighetspolitikk. *"Kampen mot fattigdom er den største utfordringa ved inngangen til det nye hundreåret. Denne kampen er nært knytt til utvikling, til betre utdanning og helse for alle, til menneskerettar og medråderett. Fred heng uløyeleg saman med desse grunnleggjande menneskerettane"* (St.meld. nr. 33 2000-2001: 2). Denne inkorporeringen av utradisjonelle sikkerhetspolitiske elementer i norsk internasjonal sikkerhetspolitikk er delvis et valg norske myndigheter tar på grunn av den norske internasjonale rollen (liten stat med begrenset militær kapasitet), men like mye på grunn av en ny sikkerhetspolitisk hverdag etter Den kalde krigens slutt.

"I den senere tiden har norsk innsats til en viss grad endret begrunnelse og karakter. Menneskerettighetene i seg selv blir et tyngre argument i utenrikspolitikken, samtidig som menneskerettigheter får større vekt og synlighet innenfor tradisjonelle utenrikspolitiske felt som sikkerhetspolitikk" (St.meld. nr. 21 (1999-2000): 3). *"Vi skal også være klar over den (...) fredsbyggende virkningen som økt respekt for menneskerettighetene kan ha"* (St.meld. nr. 21 (1999-2000): 106).

4.3.3 Tredje periode: 2003-2009

Perioden etter 2003 i sikkerhetspolitikk og menneskerettighetsarbeid, er preget av den store trenden generelt i norsk menneskerettighetsdiskurs for denne perioden; for det første at menneskerettighetene eksplisitt skal ligge til grunn for det internasjonale arbeidet innenfor både bistand, sikkerhet og generelt internasjonale samarbeid. *"Vi bygger vår innsats i fred og forsoning på respekt for og fremme av menneskerettighetene"* (St.meld. nr. 13 2008-2009: 64). For det andre at man i stadig større grad oppfatter de ulike politikkområdene som mer sammenknyttet enn tidligere. *"Norsk engasjementspolitikk (bistand og utvikling, fred og forsoning, humanitær bistand og arbeid for menneskerettigheter og demokrati) må forstås som bidrag til global sikkerhet, stabilitet og rettferdighet og slik både som uttrykk for en solidaritetstankegang og for norsk realpolitisk egeninteresse"* (St.meld. nr. 15 2008-2009: 93). Her er det altså klart at man både kan oppfylle sine moralske/etiske verdier og de realpolitiske interessene internasjonalt på samme tid. Derfor er det viktig for Norge som aktør å sikre juridiske spilleregler i internasjonal politikk.

"Norske sikkerhetsinteresser er knyttet til utviklingen av en internasjonal rettsorden som sikrer fred, stabilitet, sikkerhet og rettsstatens prinsipper, økonomisk trygghet, og livsmiljøet og sentrale verdier som menneskerettigheter og demokrati, innenfor en regional og en global ramme. I tillegg kommer at Norges bidrag til en multilateral verdensorden under FN med vekt på folkeretten og menneskerettigheter er et uttrykk for internasjonal solidaritet, og at det er en grunnleggende og langsiktig norsk sikkerhetsinteresse fordi det er i små og mellomstore lands interesse å etablere internasjonale kjøreregler" (St.meld. nr. 15 (2008-2009): 89).

Her er man også inne på den direkte gevinsten av en internasjonal politikk styrt av rettslige prinsipper og juridiske forpliktelser; land som Norge, med begrensede militære kapasiteter, har stor sikkerhetspolitisk fordel av aktiv promotering av menneskerettighetene globalt.

"Sikkerhetspolitikken skal sørge for den enkelte borgers fysiske integritet og vern mot overgrep fra fremmede makter, men også de politiske og demokratiske verdiene, slik som universelle menneskerettigheter, som konstituerer det norske fellesskapet som samfunn" (St.meld. nr. 15 (2008-2009): 86).

Det er altså meget interessant å se hvordan man bruker en tradisjonell realpolitisk argumentasjon for å rettferdiggjøre norsk menneskerettighetsarbeid. Man mener at norsk menneskerettighetsarbeid ivaretar norske interesser:

"Forhold langt utenfor norsk territorium har fått større betydning enn før og gir engasjementspolitikken strategisk betydning for norsk velferd og sikkerhet. Dette dreier seg ikke minst også om å skape grunnlag for effektiv global styring, en langsiktig måte å fremme globale, felles interesser på selv om det ikke eksisterer noen direkte og nåtidig kopling mellom det som skjer «der ute» og vår sikkerhet og velstand «her hjemme.» Som et land med begrensede maktmidler har Norge også en egeninteresse av å styrke det internasjonale samfunnets fellesskapsinnsats. Konflikter og kriser som tilsynelatende er uten koplinger til det norske samfunnet kan få konsekvenser for oss enten direkte eller indirekte ved å forme global utvikling" (St.meld. nr. 15 (2008-2009): 103).

4.3.4 Sammendrag av den sikkerhetspolitiske representasjonen i norsk offisiell menneskerettighetsdiskurs

Den første perioden viser til en forståelse av sikkerhet og menneskerettigheter som til dels motstridende. Menneskerettigheter benyttes bare i avspenningspolitikken mellom øst og vest (jamfør Den kalde krigen), og det er et inntrykk av at menneskerettigheter ikke vil hjelpe stort når det kommer til sikkerhetspolitiske problemstillinger. Kanskje er dette lett å forstå, med tanke på terrorbalansen og trusselen av atomkrig under Den kalde krigen. Man skriver også at menneskerettigheter aldri må gå foran sikkerhetspolitiske interesser. Samtidig erkjenner man at flere internasjonale forpliktelser og bestemmelser kan være med på å bidra til en mer stabil verden, men at det internasjonale politiske klima ikke tillatter denne formen for samarbeid.

Etter Den kalde krigen hersker det en større optimisme i forhold til internasjonalt samarbeid og mulighetene for aktører som Norge å aktivisere seg globalt. I den andre perioden av analysen viser dette seg blant annet gjennom en økt tro på at internasjonalt samarbeid og internasjonale lover og regler vil bidra til stabilitet og fred. Menneskerettigheter er en viktig del av dette. Man knytter også sammen bistand med sikkerhet, og da også menneskerettigheter. Dette er en interessant utvikling i norsk menneskerettighetspolitikk.

Den siste perioden av min analyse viderefører inntrykket etablert i den andre; større sammenheng mellom de ulike politikkområdene og større sammenfall mellom hva som anses som interesser og verdier. Menneskerettighetene ligger nå også eksplisitt til grunn for

sikkerhetspolitiske målsettinger, noe som er en meget interessant utvikling. Man bruker altså tradisjonell realpolitisk argumentasjon for å rettferdiggjøre menneskerettighetsarbeid.

4.4 Den juridiske representasjonen i norsk offisiell menneskerettighetsdiskurs

Menneskerettighetene i først og fremst juridiske bestemmelser, som er nedtegnet i ulike internasjonale lover og regler. De mest kjente av disse og de som ofte forbindes med menneskerettighetene er Verdenserklæringen fra 1948 og Konvensjonene fra 1966 (se kapittel 3). Men samtidig er det slik at ingen lover og regler oppstår i et vakuum eller "av seg selv". De kommer ut av et behov eller ønske, og et bevisst arbeid mot et gitt mål. Hvis man i tillegg betrakter den sosiale verden med konstruktivistiske øyne, er juridiske bestemmelser også sosiale konstruksjoner som må tillegges mening og stadig rekonstrueres, reproduseres og endres gjennom aktørenes interaksjon med de ulike bestemmelsene. Et eksempel her er kriminaliseringen av prostitusjon (Justis- og Politidepartementet 2008). "Over natten" gikk en hel gruppe i samfunnet over til å bli kriminelle, til tross for at de verken hadde endret atferd eller nødvendigvis var ansvarlige for utviklingen som lovendringen ble presset fram av. Etterlevelsen av en slik lov er også helt og fullt opp til samfunnsaktørene og deres interaksjon med bestemmelsen. Velger man å overse eller bryte loven er dette også en form for diskursiv handling. Derfor er det viktig at man til enhver tid argumenterer for hvorfor man innfører lover og regler, så også i tilfellet menneskerettigheter. Det er da også formålet med denne analysen, å kaste lys på hvordan den norske offisielle diskursen argumenterer for at Norge bør etterleve og promotere menneskerettsvernet internasjonalt.

4.4.1 Første periode: 1977-1991

Fokuset på de juridiske sidene ved menneskerettsvernet er todelt. På den ene siden nevnes det juridiske kun som et utgangspunkt for hvorfor menneskerettigheter er blitt interessant i tidsperioden. "*FNs to sentrale konvensjoner om menneskerettighetene, Konvensjonen om de sivile og politiske rettigheter og Konvensjonen om de økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter trådte i kraft i 1976. Dette representerer på mange måter en milepæl i utviklingen av folkeretten på dette området. Norge har ratifisert begge disse konvensjoner*" (St.meld. nr. 93 1976-1977: 3). Dette har bidratt til å aktualisere menneskerettighetstankegangen og en

økende interesse i nasjonal og internasjonal politikk. Samtidig legger man at dette ikke er noe nytt: *"Menneskerettsidéen (...) har stått sentralt i utviklingen av den demokratiske rettsstat slik vi kjenner den i Norge og andre vestlige land"* (St.meld. nr. 93 1976-1977: 3).

På den andre siden er fokuset på det juridiske aspektet primært i utførelsen av reaksjoner på menneskerettslige brudd eller overtramp.

"Når norske myndigheter etter å ha innhentet de nødvendige faktiske opplysninger skal vurdere hvordan de bør forholde seg overfor menneskerettskrenkelser i et bestemt land, vil de også måtte foreta en vurdering av sakens folkerettslige sider. Det vil for det første være viktig å få brakt på det rene om vedkommende krenkelse kan sies å være i strid med folkerettslige forpliktelser vedkommende land har påtatt seg. En må i denne forbindelse være oppmerksom på at det i enkelte tilfelle kan dreie seg om adferd som ut fra norsk oppfatning anses som klare krenkelser av folkerettslige forpliktelser, men som på grunnlag av andre tolkninger og nasjonal lov kan hevdes å ligge innenfor rammen av det tillatte. Myndighetene vil imidlertid også foreta en vurdering i forhold til de fundamentale menneskerettigheter i sin alminnelighet, bl. a. slik de er nedfelt i dokumenter som ikke er direkte rettslig bindende, f. eks. Verdenserklæringen av 1948. En slik vurdering er helt nødvendig i forhold til stater som ikke er part i rettslig bindende konvensjoner" (St.meld. nr. 93 1976-1977: 26).

Her bruker man altså den juridiske argumentasjonen kun for å vise til mulige sanksjoner mot land som begår brudd på menneskerettslovgivningen. Samtidig er det klart at man anser denne lovgivningen for ikke å være universell eller allmenngyldig. Dette bidrar til en vanskelig håndhevelse av menneskerettighetslovgivningen.

4.4.2 Andre periode: 1991-2003

Det er et stort fokus på juridiske forpliktelser i perioden 1991-2003. Dette gjenspeiles blant annet i en pragmatisk argumentasjon i hvorfor og hvordan man skal iverksette menneskerettighetspolitiske tiltak globalt. Man bruker i stor grad de juridiske forpliktelsene som bakgrunn for å innføre/foreslå praktiske tiltak og spesifikk politikk. For eksempel dreier i stor grad de ti viktigste tiltakene i Stortingsmelding nr. 21 1999-2000: 7) seg om juridisk menneskerettighetspolitikk.

Samtidig tas det opp noen nye aspekter i denne perioden, for eksempel en større diskusjon av suverenitetsprinsippet:

*"Hvorfor er Norge da engasjert i arbeidet med å fremme menneskerettigheter internasjonalt? Holder det ikke at vi skikker vårt eget bo og feier for egen dør? Skal vi ikke respektere andre lands suverenitet med hensyn til selv å bestemme hvordan befolkningen behandles? Svaret er enkelt: Menneskerettigheter gjelder alle individer, uavhengig av om de er bosatt i Norge eller andre deler av verden. Dette universalitetsprinsippet gir et **moralsk og rettslig imperativ** for alle til å bidra til en global menneskerettighetsbeskyttelse" (St.meld. nr. 21 1999-2000): 3, min utheving.*

Her er det nok en gang snakk om vårt rettslige og moralske ansvar for å jobbe for de globale, universelle menneskerettighetene uansett hvor disse måtte krenkes. Som jeg har vist under avsnitt 4.1.2 er det fortsatt en pragmatisk avveining av ansvar og forsiktighet, men det skrives i klarere ord i denne perioden enn fra 1976-1991. Folkeretten og menneskerettighetene gjelder universelt overalt, hele tiden, uansett, og Norge er dermed juridisk pliktig til å verne og promotere disse til enhver tid.

"Norges internasjonale innsats for menneskerettighetene må også ses i et folkerettslig perspektiv. Statssuverenitet, det at de enkelte statene i utgangspunktet har full råderett innenfor eget territorium, er en grunnsetning i folkeretten, og er nedfelt blant annet i FN-pakten. Menneskerettighetene bygger på samme fundament som den øvrige folkeretten. Gjennom et bredt spekter av traktater og sedvane blir statene i varierende grad folkerettslig forpliktet til å behandle individene i samsvar med menneskerettighetene. De fleste land har nasjonale rettsregler som gir ytterlige garantier, men i folkerettslig sammenheng er det traktatene og den folkerettslige sedvanen som er avgjørende. FNs verdenserklæring om menneskerettighetene fra 1948 regnes i dag som folkerettslig sedvane, noe som innebærer at alle stater må garantere befolkningen et visst minimumsvern" (St.meld. nr. 21 1999-2000: 106).

Selv om det opprettholdes et sterkt fokus på juridiske forpliktelser og at internasjonal lov og rett må danne grunnlaget for aktørenes fremferd internasjonal, er det en økende forståelse for at man ikke bare kan promotere juridiske forpliktelser uten at landene man jobber med (og deres innbyggere) må føle et eierskap og en dypere forståelse for grunnlaget for de juridiske forpliktelsene.

"Fordi ikke alt kan eller bør styres gjennom lover, regler og bevilgninger, blir enkeltmenneskets verdier og holdninger avgjørende. Det enkelte menneske har ikke bare rettigheter, men også ansvar – for seg selv, for medmennesker og for miljøet. Regjeringen vil stimulere til økt verdibevissthet i samfunnet, ikke minst gjennom skoleverket" (St.meld. nr. 19 2002-2003: 126).

Dette er en ny diskursiv retning hvor man viser til at praktisk menneskerettighetsarbeid ikke bare handler om juridiske forpliktelser og lovtekster, men også en dypere forståelse og respekt for de moralske/etiske aspektene ved menneskerettighetstanken.

4.4.3 Tredje periode: 2003-2009

Denne analysen fokuserer på spesifikk utsagn i tekster som omhandler norsk internasjonalt menneskerettighetsarbeid, og i dette tilfellet er tekstene Stortingsmeldinger om tema. Som jeg har vært inne på i kapittel 3 er det også et diskursivt poeng for en tekst hvis man utelukker å skrive om et tema. Når det gjelder den juridiske representasjonen i perioden 2003-2009 er det nettopp dette som er tilfellet. Der de to første periodene, og spesielt perioden opp mot 2003, har fokusert mye på menneskerettighetsarbeidets juridiske sider og forpliktelser, er den juridiske argumentasjonen nå redusert til utsagn som at *”rettsregler og institusjoner som effektivt håndhever rettsordenen og menneskerettighetene bidrar til nødvendig forutsigbarhet for økonomiske aktører og enkeltindivider, og skaper dermed forutsetninger for økonomisk vekst og rettferdig ressursfordeling så vel som for et åpent demokrati”* (St.meld. nr. 35 (2003-2004): 10). På en måte kan dette leses som et uttrykk for at man tar for gitt menneskerettighetenes juridiske status og betydning, og at det ikke er ønskelig eller fruktbart å gi detaljerte forklaringer på norske juridiske forpliktelser. Samtidig kan det tolkes som at man ønsker å føre en argumentasjon for hvorfor man skal inngå og kjempe for juridiske forpliktelser med grunnlag i mer substansielle formuleringer og argumenter. For det første, det er ingen god argumentasjon å forsvare jus med jus; for det andre, skal man promotere menneskerettigheter globalt, må man kunne argumentere for hvorfor det er interessant og ønskelig å etterleve menneskerettighetsbestemmelsene. Denne argumentasjonen finner man kanskje i større grad i bistands- og utviklingspolitikk, sikkerhetspolitikk og politisk/menneskelig moral/etikk, ettersom disse argumenterer for hvorfor man bør inngå disse juridiske forpliktelsene og hva det spesifikt vil bety å gjøre det.

4.4.4 Sammendrag av den juridiske representasjonen i norsk offisiell menneskerettighetsdiskurs

I den første perioden skriver man om den juridiske representasjonen som et rammeverk hvor man finner legitim grunn til å gripe inn i andre staters suverenitet. Men samtidig må man huske at Konvensjonene fra 1966 først ble ratifisert i 1976, og at de dermed er relativt ferske i juridisk forstand. Dette bidrar nok til uttalte potensielle problemer når det gjelder gjennomføringen av menneskerettighetslovgivningen globalt.

Menneskerettighetsbestemmelsene var rett og slett ikke godt nok etablerte i rettspraksisen ennå.

Den andre perioden gjenspeiler en helt annen oppfatning. Her er det tydelig at de rettslige prinsippene og praksisene i mye større grad er etablert, og man argumenterer nesten utelukkende i juridiske termer når det kommer til promotering av og praktiske tiltak for menneskerettighetene. Man viser til juridiske forpliktelser for hvorfor man bør promotere menneskerettighetene og juridiske forpliktelser i hvordan man skal sanksjonere mulige brudd på menneskerettighetene. Det skrives til dels lite om hvorfor man bør promotere disse juridiske forpliktelsene, annet enn at det vil bidra til demokratiutbygging og stabilitet.

Det tredje og siste perioden er preget av det motsatte av den andre. Her er det nesten ikke skrevet noe om juridisk argumentasjon i det hele tatt. Der det i den andre perioden var et sterkt fokus på juridisk forpliktelser og juridiske tiltak, er dette tilnærmet helt forsvunnet fra den siste perioden. Dette må ses i sammenheng med utviklingen innenfor de andre representasjonene, der det blir større sammenfall og konvergens mellom disse, i tillegg til at de ulike politikkområdene blander seg med hverandre (når det kommer til menneskerettighetsspørsmål). Dermed anser kanskje den norske regjeringen disse representasjonene som mer sentrale for menneskerettighetsargumentasjonen enn den juridiske. I den siste Stortingsmeldingen (nr. 15 2008-2009) er det for eksempel ikke viet noen kapitler eller avsnitt spesifikt knyttet til juridiske forpliktelser i menneskerettighetsarbeidet.

4.5 Den moralsk/etiske representasjonen i norsk offisiell menneskerettighetsdiskurs

Det moralsk/etiske perspektivet i norsk menneskerettighetspolitikk er basert på liberalistiske, idealistiske og humanitære verdier med utgangspunkt i ideen om at man som menneske har rett til visse friheter og rettigheter, men samtidig har et ansvar og en plikt til å bidra at også andre kan nyte godt av disse rettighetene. I vår tid oversettes dette til en statlig kontekst, og Norge som statlig aktør har en moralsk plikt og et etisk ansvar til å hjelpe andre aktører som ikke deler de samme godene og/eller verdiene som befolkningen innenfor den gitte stat innehar. Dette er en kombinasjon av idealisme, liberalisme og solidaritet, og dannes i sammensmeltingen av *"det kristne medmenneskelighetssyn og i arbeiderbevegelsens solidaritetsbegrep"* (St.meld. nr. 11 1989-1990: 49). *"Det har hele tiden vært nær forbindelse mellom religiøse, moralske og ideologiske tankeretninger og politiske forhold innenfor de enkelte land og det internasjonale menneskerettsarbeidet"* (St.meld. nr. 93 1976-1977: 5).

4.5.1 Første periode: 1977-1991

Mye av grunnlaget for å jobbe med internasjonalt menneskerettsvern er et moralsk og etisk utgangspunkt. Dette gjelder også i starten av det internasjonale menneskerettighetsarbeidet fra norsk side. Blant annet anser man det som en plikt å gripe inn i nasjonal suverenitet på grunnlag av humanitære hensyn. *"Det (er) vokst fram en økende erkjennelse av at i hvert fall grove og systematiske krenkelser av menneskerettighetene må anses som en internasjonal sak og ikke som et rent indre anliggende for vedkommende land"* (St.meld. nr. 93 1976-1977: 4) og *"det at vi selv befinner oss i en privilegert stilling, pålegger oss et ansvar overfor mennesker i andre deler av verden som ikke er i samme gunstige situasjon som oss"* (St.meld. nr. 93 1976-1977: 30-31). Dette siste punktet er det generelle grunnlaget for en moralsk/etisk argumentasjon for internasjonalt menneskerettighetsarbeid; det at vi har et ansvar for at alle skal få dele de samme godene som nordmenn.

Det anses også som et viktig punkt at den norske opinionen eller befolkningen vektlegger humanitære verdier og at dette er en viktig del av norsk historie og tradisjon. *"Norsk opinions omsorg og interesse for menneskerettighetene i ulike deler av verden er i samsvar med verdifulle humanitære tradisjoner i vårt eget land. Vern om*

menneskerettighetene er på samme måte som flyktningehjelp, katastrofe- og nødhjelp først og fremst et spørsmål om solidaritet og hjelp til mennesker i nød" (St.meld. nr. 93 1976-1977: 4). Dette er noe av argumentasjonen for at Norge i det hele tatt ønsker å prioritere internasjonalt vern av menneskerettighetene.

"Norsk engasjement og innsats til vern om menneskerettighetene bygger på humanitære tradisjoner som har utviklet seg over lang tid. Norsk opinions engasjement i menneskerettssaker ble styrket som følge av Norges egne erfaringer under Den annen verdenskrig. Norske regjeringers innsats i FN-arbeidet og i arbeidet for bygging av et internasjonalt vern om menneskerettighetene er sterkt inspirert av erfaringene fra krigen" (St.meld. nr. 93 1976-1977: 24).

Det er interessant å lese hvordan man anser menneskerettighetene for å være tilsvarende norske verdier. *"De målsettinger og regler om menneskerettighetene som er utformet i internasjonale erklæringer og konvensjoner har vært i samsvar med grunnleggende norske holdninger"* (St.meld. nr. 93 1976-1977: 24). Det formidles også nærmest en internasjonal forventning om norsk menneskerettighetsarbeid: *"Tradisjonelt har menneskerettighetene vært oppfattet som en viktig del av norsk utenrikspolitikk, både i Norge og i omverdenen. Denne politikk svarer til et viktig grunndrag i norsk opinions holdning til verden omkring oss"* (St.meld. nr. 11 1989-1990: 30).

4.5.2 Andre periode: 1991-2003

Blanding av kristen nestekjærlighet, liberaldemokratisk verdier og sosialistisk solidaritet farger også denne perioden av norsk internasjonal menneskerettighetspolitikk. Det er fortsatt en forståelse av at Norge som utviklet og fritt demokrati har et ansvar og en plikt til å promotere og verne menneskerettigheter globalt.

"Vi som lever i et samfunn med relativt godt vern om menneskerettighetene, har en moralsk plikt til å yte hjelp til mennesker som er verre stilt. Plikten til å hjelpe andre kan også ses på som en hjelp til selvhjelp: Vårt nasjonale vern om menneskerettighetene styrkes gjennom den stadige oppmerksomheten på internasjonale forhold og de synlige resultatene denne innsatsen gir. Uansett gjenytelse er vår internasjonale innsats til syvende og sist et uttrykk for vår respekt for menneskeverdet" (St.meld. nr. 21 1999-2000: 106).

Derfor er menneskerettigheter en så stor del av norsk utenrikspolitiske identitet og satsning. *"Menneskerettigheter gjelder alle individer, uavhengig av om de er bosatt i Norge eller andre*

deler av verden. Dette universalitetsprinsippet gir et moralsk og rettslig imperativ for alle til å bidra til en global menneskerettighetsbeskyttelse. Derfor er tiltak som fremmer menneskerettigheter, et viktig virkemiddel i norsk utenrikspolitikk” (St.meld. nr. 21 (1999-2000): 3).

Det argumenteres også her (som det gjøres generelt i gjennom denne perioden av min analyse) for at de ulike internasjonale politiske områdene (bistand, sikkerhet, moral/etikk og menneskerettigheter) flyter inn i hverandre i større grad enn tidligere. Det vil si at for eksempel si at menneskerettigheter, sikkerhetspolitikk og bistands-/utviklingspolitikk gjensidig påvirker hverandre.

”Menneskeverdets ukrenkelighet ligger til grunn for Regjeringens engasjement for å løse dette århundrets største utfordring – den globale fattigdommen. På samme måte styrer Regjeringens verdisyn innsatsen for menneskerettigheter og demokrati, for fred og forsoning, mot terrorisme, mot korrupsjon og handel med mennesker, for åpenhet og innsyn i virksomheten til internasjonale organisasjoner, og for toleranse og respekt for andre kulturer” (St.meld. nr. 19 (2002-2003): 126).

Det vies i denne perioden større plass til humanitær bistand (rent praktisk med et eget avsnitt under menneskerettighetskapittelet i Stortingsmelding nr. 21 (1999-2000)), hvilken rolle dette spiller i norsk internasjonal menneskerettighetspolitikk og forståelsen av hvorfor det er en norsk moralsk/etisk plikt å hjelpe folk i nød.

*”Fra norsk side tar man utgangspunkt i en moralsk begrunnelse for hjelpen i Fridtjof Nansens ånd. I dag er basis for denne tankegangen nedfelt i internasjonalt forpliktende konvensjoner om flyktningrett, **menneskerettigheter** og internasjonal humanitær rett. Det humanitære imperativet omfatter ikke bare en moralsk plikt til å hjelpe ofrene når krisen er et faktum, men utgjør også grunnlaget for en bredere tilnærming som dekker **forhindring og forebygging** av kriser, konflikt og menneskerettighetsbrudd” (St.meld. nr. 21 (1999-2000): 179, min uthevning).*

Kort sagt har vi en plikt til å hjelpe folk i nød, også før nøden er til stede; nettopp dette bidrar økt fokus på menneskerettigheter til å utrette. Her gjenspeiles også den liberale forståelse av at alle er likeverdige individer, selve grunnsteinen i menneskerettighetstankegangen.

”Det prinsipielle utgangspunktet for vårt humanitære arbeid innebærer blant annet at alle ofre for kriser, krig og konflikt bør ha lik rett til hjelp og beskyttelse, uansett hvem de er og hvor de er. Ofrene har et legitimt krav på internasjonal beskyttelse og assistanse. De skal ikke

behandles som mottakere av hjelp, men som mennesker med rettigheter. Denne rettighetstenkningen skal ligge til grunn for den praktiske utformingen av den norske humanitære assistansen” (St.meld. nr. 21 (1999-2000): 180). *”Norsk humanitær innsats er og bør være forankret i det moralske imperativ om å hjelpe og beskytte mennesker i nød og solidaritet med de nødstedte”* (St.meld. nr. 21 (1999-2000): 184).

4.5.3 Tredje periode: 2003-2009

Det har siden starten av norsk internasjonalt engasjement vært en klar argumentasjon for en moralsk/etisk holdning for hvorfor Norge bør promotere for eksempel fred, samarbeid eller menneskerettigheter. Dette gjelder da også for perioden 2003-2009. *”Menneskeverdet er ukrenkelig. Arbeidet for menneskerettighetene er en naturlig konsekvens av dette”* (St.meld. nr. 35 (2003-2004): 5). Dette er en enkel måte å framstille det som Norges ansvar og plikt å fremme og ivareta menneskerettighetene. Dette er også den første av tre hovedbegrunnelser for den ”nye” norske engasjementspolitikken:

”Som et av verdens rikeste og mest fredelige land har vi en etisk plikt til innsats mot fattigdom og væpnet konflikt. Det handler om ansvar for å føre en politikk som best mulig ivaretar den enkeltes rettigheter, gjennom å avhjelpe lidelse og sikre grunnleggende behov, uavhengig av geografiske avstander og løsrevet fra andre politiske og strategiske overveininger. Dette er engasjementspolitikkenes primære begrunnelse” (St.meld. nr. 15 (2008-2009): 103).

Her vises det også til den nye forståelsen av hvordan de tradisjonelle grensene mellom ulike politikkområder viskes ut. Her er det snakk om både etikk, utvikling og sikkerhet samtidig, i en argumentasjon for norsk internasjonalt menneskerettighetsarbeid.

Man finner også igjen eksempler på forståelsen av at det ikke lenger er noen motsetning mellom norske verdier og interesser. *”Den sentrale og historiske begrunnelsen for engasjementspolitikken er uegennyttig basert i ønsket om å bidra til et bedre liv for mennesker rundt om i verden. Samtidig gir globalisering og øvrig geopolitisk endring engasjementspolitikken en fornyet og forsterket begrunnelse ved at den på ulike måter bidrar til å realisere mål som er i norsk interesse”* (St.meld. nr 15 (2008-2009): 87). Her skriver man altså om oppfyllelsen av norske interesser som en bonus av å etterleve norske verdier i internasjonal politikk.

Det er også interessant å se at man tar opp igjen en argumentasjon som var sentral i den første perioden av denne analysen, nemlig norsk opinions innflytelse og det norske folks engasjement innenfor menneskerettighetsområdet. Det er viktig å etablere det norske folk som "oppdragsgiveren" og finne legitim makt i folkemeningen.

"I selv de mest hardbarkede realpolitiske forståelsene av nasjonale interesser har det alltid vært klare elementer av verdier. Med verdier forstås her ikke-materielle beveggrunner for politikk basert på politisk, etisk, religiøs eller annen overbevisning. Spør man nordmenn om hva som er viktig for dem i utenrikspolitikken, og hvilke interesser den bør fremme, vil nesten alle svar ha elementer av verdibaserte utsagn" (St.meld. nr. 15 (2008-2009): 86).

Noe av det nye i det norske menneskerettighetsarbeidet for denne perioden har vært fokuset på næringslivets samfunnsansvar (se avsnitt 4.1.3). Grunnen til dette nye fokuset finnes blant annet innenfor en moralsk/etisk kontekst. *"Menneskerettigheter utgjør et sett med forpliktelser som ikke er rettet mot næringslivet. De er utformet som statens forpliktelser overfor dens borgere og skal ivaretas av offentlige myndigheter. Samtidig kan menneskerettighetene sies å uttrykke noen allmenne moralske forpliktelser som alle samfunnsmedlemmer bør forholde seg til"* (St.meld. nr. 10 (2008-2009): 29). På en måte kan dette også tas et skritt lengre, ved å si at universalitetsprinsippet gjelder for alle, til enhver tid: *"Verdenserklæringen sier at alle har et selvstendig ansvar i forhold til menneskerettighetene"* (St.meld. nr. 10 (2008-2009): 10). Dette gjør menneskerettighetene til et moralsk/etisk ansvar for alle innbyggere av det globale samfunn – en interessant utvikling for en forståelse av at menneskerettigheter er noe stater sikrer og enkeltindivider nyter godt av.

4.5.4 Sammendrag av den moralsk/etiske representasjonen i norsk offisiell menneskerettighetsdiskurs

I den første perioden etableres forståelsen av at vi har et moralsk ansvar og en plikt til å promotere menneskerettigheter globalt, rett og slett i kraft av at vi nyter godt av disse rettighetene og frihetene. Man skriver også at dette er sterkt fundert i den norske tradisjon og historie, og at dette arbeidet er noe nordmenn flest støtter og ønsker.

Den andre perioden viderefører denne forståelsen av vår moralsk og etiske plikt til å la andre nyte de samme rettighetene og frihetene som oss, i tillegg til at dette er en viktig

del av den norske identitet både nasjonalt og internasjonalt. Man skriver også at promoteringen av menneskerettigheter er en plikt for å sikre mennesker fra potensiell (framtidig) nød og overgrep; sikrer man et levedyktig menneskerettslig rammeverk, minsker sjansen for at menneskene blir utsatt for potensielt problematiske situasjoner.

Den tredje og siste perioden representerer sammensmeltingen av sikkerhets-, bistands- og menneskerettighetspolitikk. Dette viser seg blant annet ved at man moralsk/etisk argumenterer for hvorfor man bør promotere menneskerettighetene og hvordan dette påvirker disse andre områdene. Man inkluderer også næringslivets samfunnsansvar (CSR) og hvordan det argumenteres for dette i en moralsk/etisk kontekst. Dette kan ses som en forståelse for at universalitetsprinsippet gjelder for alle til enhver tid, og at dette ikke på noen måte er begrenset av forholdet statlige/ikke-statlige aktører.

5 Konklusjoner, sammendrag og veien videre

Denne analysen har tatt for seg den offisielle norske menneskerettighetsdiskursen og norsk internasjonal menneskerettighetspolitisk identitet. Jeg har gått gjennom diskursanalyse som teori og metode, menneskerettighetsbegrepet internasjonalt og i Norge og redegjort for de diskursive forutsetningene for norsk offisiell menneskerettighetsdiskurs, med fokus på tidsperiodene 1977-1991, 1991-2003 og 2003-2009 og representasjonene bistand, sikkerhet, jus og moral/etikk. Jeg vil i dette kapittelet ta for meg hovedfunnene fra kapittel 4, gi et kort sammendrag av analysen og komme noen forslag om endringer i analysen og potensielle framtidige forskningsprosjekter.

Som jeg viste i avsnitt 2.2 tar jeg utgangspunkt i Hansens analytiske steg for studiet av diskurs og identitet: i) konstruksjonen av Selvet, ii) forbindelse og differensiering, iii) lese politisk identitet: rom og tid, og iv) fra tekst til diskurs (for nærmere beskrivelse se avsnitt 2.2; Hansen 2006: 38-54). Jeg tok for meg hovedfunnene for de tre første punktene i avsnitt 4.1.1-4.1.3, og det fjerde punktet tar utgangspunkt i de resterende avsnittene i kapittel fire.

Det er her også viktig si noe om usikkerheten rundt resultatene av analysen. For det første er forskerrollen innenfor diskursanalysen spesiell, ettersom man ved en analyse av en diskurs er aktiv deltaker i den samme diskursen, og da potensielt er med på å opprette, opprettholde eller endre diskursen. For det andre er resultatene og funnene av en

diskursanalyse kun en form for tolkning fra forskerens side. Resultatene eller analysen som jeg her har presentert er kun et stykke arbeid gjennomført etter en spesifikk teoretisk og metodisk mal og "*etter mine egne overbevisninger*" (Jørgensen og Phillips 1999: 168). Det vil si at man ikke bør anse resultatene som objektivt korrekte eller at analysen er "ferdig". En annen forskers tolkninger og arbeid med det samme område ville kunne være interessante for å se sammenfall eller kompletterende bidrag til analysen. Arbeidet presenteres for å gi andre individer mulighet til demokratisk og kritisk vurdere det området jeg presenter kunnskap om. Dette er noe av formålet med diskursanalysen. Det er også et spørsmål hvordan jeg har definert og avgrenset den offisielle norske diskursen. Kanskje kan Stortingsmeldinger være et for fattig kildegrunnlag og kanskje burde kilder som offisielle, offentlige uttalelser eller utredninger vært inkludert. Men samtidig kan konsentrasjonen av de gitte kildene bidra til lettere grunnlag for sammenligning og konklusjoner. Dette er nok en gang et avveining forskeren gjør, og en annen forsker kunne gjort andre valg enn meg.

Jeg vil nå ta for meg hovedfunnene fra kapittel fire og hovedkonklusjonene fra min analyse.

5.1 Hovedfunnene i analysen

Jeg vil her kort gjenta hovedfunnene fra analysen i kapittel 4, og si noe om utviklingen kronologisk gjennom de tre analyseperiodene og de ulike representasjonene.

5.1.1 Første periode: 1977-1991

Identitet: Her er det sentralt å differensiere mellom "oss" og "dem", altså Norge (Vesten) og "den tredje verden" og utviklingslandene. Det er viktig å framstille Norge som en enhetlig aktør med gode forutsetninger for menneskerettighetsarbeid (økonomi, historie, verdier og tradisjoner). Men man tar noen forbehold i forholdet mellom menneskerettigheter og norske interesser. Det vil si at man til enhver tid vil vurdere norske utenrikspolitiske interesser først, før man vurderer menneskerettighetstiltak.

Bistand: Menneskerettigheter og bistand går hånd i hånd, og bistand anses som det fremste våpenet for å fremme menneskerettighetene. Økonomisk bistand og utvikling må ligge til grunn for å kunne jobbe med de politiske og sivile rettigheter. Man ser på økonomisk

bistand som en måte å øke oppslutningen rundt menneskerettigheter på og det er sammenfall i denne første perioden når det gjelder synet på menneskerettigheter som noe vestlig.

Sikkerhet: Den første perioden er preget av Den kalde krigen, og menneskerettigheter inngår først og fremst i avspenningspolitikken mellom øst og vest. Menneskerettigheter er med på å sikre fred og stabilitet, men man innser at man ikke kan hindre militær makt. Stortingsmeldingene i denne første perioden advarer mot å ofre menneskerettslige forpliktelser for sikkerhetspolitiske interesser, men man mener samtidig at nasjonale sikkerhetspolitiske interesser er motstridende med "globale fellesinteresser" som menneskerettigheter.

Jus: Menneskerettighetene er i utgangspunktet juridiske bestemmelser fra FN, men man viser også til at menneskerettighetstanken har stått sterkt i Norge siden Grunnloven ble utformet. På den andre siden viser man til juridiske forpliktelser når det gjelder sanksjonering av menneskerettighetsbrudd. Men som i hele denne perioden anses ikke menneskerettighetene som virkelig universelle, og man advarer derfor mot at juridiske forpliktelser ikke vil bli tatt alvorlig.

Moral/etikk: Menneskerettigheter handler om rettigheter og friheter, men like mye om ansvar og plikter. Man har en plikt til å hjelpe andre til å nyte de samme rettighetene som oss selv. Man bruker den norske folkemeningen eller opinion for å danne grunnlaget for hvorfor Norge moralsk må jobbe for menneskerettighetene. Menneskerettigheter anses som en viktig og integrert del av norske verdier og tradisjoner.

5.1.2 Andre periode: 1991-2009

Identitet: Norge ønsker en mer aktiv norsk rolle internasjonalt, blant annet på grunn av økende samarbeid etter Den kalde krigen og nytt liv til FN som aktør. Flere ord som "bidrag" og "pådriver" og "aktiv", "ansvar" og "plikt" brukes i større grad i meldingene i denne perioden. Samtidig er det stadig fokus på hvorfor Norge er så godt egnet til dette arbeidet. Demokrati, økonomi, små sosiale forskjeller, likestilling, høyt utdannet befolkning, uavhengig media, lite korrupsjon og kriminalitet, og generelt høy samfunnsdeltakelse. Det er en dreining av fokuset over mot universelle menneskerettigheter, altså ikke lengre skillet mellom "oss" og "dem". En anerkjennelse av at menneskerettighetene skal gjelde over alt til

enhver tid og at Norge har et globalt "ansvar" for å få dette til å skje. Menneskerettighetene får en større del av norsk utenrikspolitikk og er med på å danne grunnlaget for både sikkerhets-, miljø- og næringslivspolitikken. Menneskerettighetsinteresser er norske interesser, samtidig som man innrømmer visse forbehold. Norge forbeholder seg retten til å engasjere seg i land hvor vi allerede har et internasjonalt fortrinn.

Bistand: Det er fortsatt sammenfall mellom god bistandspolitikk og god menneskerettighetspolitikk, og også en økning når det gjelder fokus på menneskerettighetstiltak og demokratiseringsarbeid i samarbeidslandene. I større grad krav om aktive menneskerettighetstiltak hos samarbeidslandene. Det er interessant å se hvordan man mener at kombinasjonen av bistand og menneskerettigheter er et område hvor Norge har unik og viktig ekspertise, og at denne kombinasjonen gjør Norge spesielt godt rustet innenfor begge politikkområdene. Økende fokus på "rettferdig bistand", og kombinasjonen av rettigheter og bistand øker legitimiteten til norsk bistand og utviklingshjelp. Gir man samarbeidslandene kunnskap og deltakelse i rettighetsprosessen, øker dette sjansen for at man oppretter levedyktige institusjoner og forpliktelser.

Sikkerhet: Større forståelse for at politikkområder som sikkerhetspolitikk og menneskerettigheter er komplementerende, ikke motstridende. Bare ved å fremme menneskerettighetene sikrer man fred og stabilitet. Sikkerhetspolitikk henger sammen med bistand og menneskerettigheter på en uadskillelig måte.

Jus: Det er stort fokus på juridiske forpliktelser, spesielt som grunnlag for innføring av spesifikke tiltak. I St.meld. nr. 21 (1999-2000) er de ti viktigste menneskerettighetstiltakene nesten utelukkende juridiske tiltak. Større fokus på moralsk ansvar når det gjelder å innføre og etterleve juridiske forpliktelser. Mer fokus på universalitetsprinsippet, noe som betyr at Norge forplikter seg til å promotere menneskerettigheter globalt til enhver tid. Økende fokus på kompetansebygging og utdanning, for at samarbeidslandene skal oppleve eierskap til de juridiske bestemmelsene.

Moral/etikk: Vi har en moralsk plikt til å hjelpe mennesker som har det "verre" enn oss. Det er universalitetsprinsippet som gir dette moralske imperativ, og gjelder like mye nasjonalt som internasjonalt. Det fremheves som norsk å hjelpe andre. De som hjelpes skal ses på som medmennesker, ikke mottakere av hjelp.

5.1.3 Tredje periode: 2003-2009

Identitet: Mer vektlegging på områder for menneskerettigheter, som miljø, næringslivets samfunnsansvar og enda mer fokus på "hjelp til selvhjelp". Kompetanse, utdanning og institusjonsbygging som skal opprettholde levedyktig menneskerettighetsbestemmelser. Det er en fortsatt videreføring av universalitetsprinsippet i den norske diskursen og en uttalt likeverdighet mellom Konvensjonene og likeverdig tilnærming i promoteringen av disse. Derfor også det nye fokuset på næringslivet, ettersom dette er store internasjonale aktører som må også disse ta sin del av samfunnsansvaret knyttet til menneskerettigheter. Norge etableres som en "pådriver" for denne nye menneskerettighetspolitikken. Man har et ønske om å etablere tettere bånd med bistandslandene for å sikre etterlevelse av menneskerettigheter. Større fokus på "utvidede egeninteresser", altså forholdet mellom for eksempel menneskerettigheter og sikkerhetspolitikk. Sammenfall mellom "verdier" og "interesser", det vil si at Norge nå oppfyller viktige realpolitiske interesser ved å promotere menneskerettigheter; menneskerettighetene utgjør grunnlaget for norsk utenrikspolitikk.

Bistand: Menneskerettighetene utgjør eksplisitt "det normative grunnlaget for Norges utviklingspolitikk". Økende fokus på utdanning og kompetansebygging for å sikre menneskerettighetene. Universalitetsprinsippet er nå absolutt og derfor er menneskerettigheter så viktig for bistandsarbeidet. Det ligger et moralsk/etisk ansvar til grunn for bistandsarbeidet som er forankret i menneskerettighetene. Større sammenfall mellom verdier og interesser, både for Norge og verden generelt. "Globale fellesgoder" kommer som følge av det norske engasjementet.

Sikkerhet: Innsatsen for fred bygger på innsatsen for menneskerettighetene. Dette gir blant annet større sammenfall mellom de ulike politiske områdene, sikkerhet sammen med "bistand og utvikling, fred og forsoning, humanitær bistand og arbeid for menneskerettigheter og demokrati". En økende forståelse av at norske internasjonale *verdier* sikrer norske *interesser* nasjonalt.

Jus: Denne siste perioden sier ikke diskursen spesielt mye om juridisk argumentasjon i det hele tatt. På en måte kan dette leses som et uttrykk for at man tar for gitt menneskerettighetenes juridiske status og betydning, og at det ikke er ønskelig eller fruktbart å gi detaljerte forklaringer på norske juridiske forpliktelser. Samtidig kan det tolkes som at man ønsker å føre en argumentasjon for hvorfor man skal inngå og kjempe for

juridiske forpliktelser med grunnlag i mer substansielle formuleringer og argumenter. For det første, det er ingen god argumentasjon å forsvare jus med jus; for det andre, skal man promotere menneskerettigheter globalt, må man kunne argumentere for hvorfor det er interessant og ønskelig å etterleve menneskerettighetsbestemmelsene. Denne argumentasjonen finner man i større grad i bistands- og utviklingspolitikk, sikkerhetspolitikk og politisk/menneskelig moral/etikk.

Moral/etikk: Sammenblanding av menneskerettigheter, moral/etikk, bistand/utvikling og sikkerhetspolitikk, altså sammenfall mellom norske verdier og interesser. Det er i vår interesse å styrke vårt moralske engasjement. Man finner bred støtte i folket og opinionen for menneskerettighetsarbeidet, altså er det norsk å jobbe for menneskerettighetene. Man tar universalitetsprinsippet enda lengre, ved å si at det ikke bare er statlige aktører som har et moralsk ansvar, men også for eksempel globale selskaper. Norge etableres som en pådriver for overføringen av menneskerettighetstanken til utradisjonelle arenaer.

5.1.4 Sammendrag

Den norske identiteten har endret seg fra å være fokusert på forskjellen mellom "oss" og "de" (en "ytre fiende"), til å bli mer universell i tilnærmingen til de ulike aktørene i internasjonal politikk. Det har gjennom hele analyseperioden vært stort fokus på det gode grunnlaget for menneskerettighetspolitikk i Norge og hvordan det er norsk både å hjelpe andre og sikre like rettigheter og friheter for alle.

Sammenfallet mellom bistands- og menneskerettighetspolitikk har vært stort gjennom hele analyseperioden, og blitt forsterket fra rundt 2000. Menneskerettigheter har gitt grunnlaget for det norske bistandsarbeidet.

I den første perioden av analysen ble sikkerhetspolitikk og menneskerettigheter satt opp mot hverandre (interesser versus verdier), noe som har endret seg drastisk mot 2009. I den siste Stortingsmeldingen skrives det om interesser og verdier i samme vending, og menneskerettigheter og sikkerhetspolitikk er to sider av samme sak.

Det juridiske fokuset i analyseperioden gikk fra grunnleggende, til nærmest totalt, videre til bortimot fraværende. Dette viser at man i den siste tidsperioden av min analyse ønsker å vise til annet enn juridiske bestemmelser i grunnlaget for

menneskerettighetsargumentasjonen. Folkeretten er kun et middel for å nå målet, ikke et mål i seg selv.

Moral/etikk har stått sterkt gjennom hele min analyseperiode, og det er hele veien sterkt fokus på hvordan menneskerettighetsarbeid er en moralsk plikt og ansvar for Norge. Ettersom vi nyter godt av goder, har en plikt til å hjelpe andre til å nå det samme nivået. Menneskerettigheter er for Norge et moralsk imperativ.

5.2 Veien videre

Et av hovedaspektene ved statsvitenskapen (eller alle samfunnsvitenskapene for den del) er at man aldri blir ferdig med forskningsarbeidet, og når det gjelder et tema som menneskerettigheter ser jeg ingen grunn til at dette skal bli uinteressant som forskningsområde med det første. Dette betyr at det alltid vil være nye potensielle forskningsprosjekter og analyser og foreta, og, som jeg var inne på innledningsvis i denne analysen, er den kumulative forskningen viktig for den diskursanalytiske tradisjon. Det vil for eksempel være interessant å se nærmere på hvem som definerer den norske menneskerettighetsdiskursen, hvilke krefter eller personer som står bak (hvilken "bakgrunn" har de som forfatter tekstene og styrer debattene/samtalene? Finnes det fellestrekk, eller er det gjennomgående "like menn" som står bak diskursen), eller hvem som potensielt kan være med på å endre diskursen. Det vil også kunne være interessant å se på eventuelle alternative oppfatninger av menneskerettigheter i det norske samfunnet. Er det forskjell på oppfatningen av menneskerettigheter i offisiell politikk, det sivile samfunn, media og næringslivet? Og eventuelt hvilke forskjeller og hvorfor.

Noe jeg kunne gjort annerledes var å utvide tekstmaterialet og inkludere andre former for tekster og uttalelser. Dette ville kanskje bidratt til å gi et mer nyansert bilde av resultatene. Samtidig står jeg inne for mine valg (som jeg argumenterer for i kapittel 2 og 3). Jeg kunne også brukt flere kvantitative mål i min analyse slik den står nå, for eksempel da ved å telle antall forekomster av et ord eller begrep, og antall avsnitt eller kapitler. Dette ville på en måte kunne gi et bilde av om bruken eller vektleggingen av et aspekt har økt eller minket, men samtidig ville det være vanskelig å sammenligne de kvantitative funnene. At begrepet menneskerettigheter brukes for eksempel 100 ganger i en tekst og 200 ganger i en

annen, sier nødvendigvis ikke noe som helst (dette kommer an på sidetall, fokus for teksten, eller at man benytter andre formuleringer).

Det kunne også vært interessant med en mer omfattende kvantitativ studie av meningene, holdningene og kunnskapen rundt menneskerettigheter i det norske samfunnet generelt. Er det sammenfall mellom argumentasjonen for menneskerettighetsarbeidet i offisiell norsk diskurs og blant "mannen i gata"?

Det kunne eventuelt også vært mulig å foreta en dypere kvalitativ analyse innenfor den offisielle menneskerettighetsdiskursen (eller andre menneskerettighetsdiskurser i det norske samfunnet). Her ville intervjudata vært meget interessant, og grundige samtaler med sentrale beslutningstakere i norsk politikk ville potensielt kunne gi en viktig innsikt i hvordan man forstår, snakker og handler innenfor norsk menneskerettighetspolitikk.

Kilder og litteraturliste

- Adler, Emanuel (1997): "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", *European Journal of International Relations*, årg. 3, nr. 3, s. 319-363
- Amnesty International (2003): "Sri Lanka: Rights groups say LTTE-linked killings continue with impunity", artikkel 07.08.03. Hentet 26.08.08 fra <http://www.amnesty.org/en/library/asset/ASA37/003/2003/en/dom-ASA370032003en.html>
- Bergström, Göran og Kristina Boréus (2005a): "Diskursanalys", kap 8 i Bergström, Göran og Kristina Boréus (red): *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Bergström, Göran og Kristina Boréus (2005b): "Samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys", kap 1 i Bergström, Göran og Kristina Boréus (red): *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Brown, Chris (2001): "Human Rights", kap 28 i Baylis, John og Steve Smith (red): *The Globalization of World Politics. An introduction to international relations*, 2. utgave. Oxford: Oxford University Press.
- Burman, Erica og Ian Parker (1993): "Introduction – discourse analysis: the turn to the text", kap 1 i Burman, Erica og Ian Parker (red): *Discourse Analytic Research. Repertoires and Readings of Texts in Action*. London, New York: Routledge.
- Dagbladet (2005): "Human Rights Watch kritiserer Norge", artikkel i *Dagbladet*, 24.05.2005. Hentet 03.09.08 fra <http://www.vg.no/nyheter/utenriks/artikkel.php?artid=278428>
- Dybvig, Dagfinn Døhl og Magne Dybvig (2003): *Det tenkende mennesket. Filosofi- og vitenskapshistorie med vitenskapsteori*, 2. utgave. Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.
- Egeland, Jan (1988): *Impotent Superpower – Potent Small State. Potentials and Limitations of Human Rights Objectives in Foreign Policies of the United States and Norway*. Oslo: Norwegian University Press.
- Engell, Hans (2004): "Rike, fete og selvtilfredse", kronikk i *Dagbladet*, 21.09.04.

- Hentet 03.09.08 fra <https://web.retriever-info.com/services/archive.html?method=displayDocument&documentId=055007200409210144&serviceId=2>
- Eriksen, Christoffer C. (2006): "Utenrikspolitisk praksis og norsk rett", kap 6 i Fonn, Birgitte Kjos, Iver B. Neumann og Ole Jacob Sending (red): *Norsk utenrikspolitisk praksis. Aktører og prosesser*. Oslo: Cappelen Akademiske Forkag.
- FN (1998): *Universal Declaration of Human Rights*. Hentet 01.10.08 fra <http://un.org/Overview/rights.html>
- FN (2007a): *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. International Covenant on Civil and Political Rights*. Hentet 02.04.09 fra www2.ohchr.org/English/law/ccpr.htm
- FN (2007b): *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. Hentet 02.04.09 fra www2.ohchr.org/English/law/cescr.htm
- Frydenlund, Knut (1982): *Lille land – hva nå? Refleksjoner om Norges Utenrikspolitiske Situasjon*. Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget
- Galtung, Johan (2007): *Menneskerettigheter – vestlige, universelle eller begge deler?* Revidert opplag. Oslo: Humanist Forlag.
- Gillies, David (1996): *Between Principle and Practice. Human Rights in North-South Relations*. Montreal & Kingston, London, Buffalo: McGill-Queen's University Press.
- Gjerdåker, Svein (1997): "Norsk menneskerettspolitik", kap 10 i Knutsen, Torbjørn L., Gunnar Sørbo og Svein Gjerdåker (red): *Norges Utenrikspolitikk*, 2. utgave. Oslo: Christian Michelsens Institutt/Cappelen Akademiske Forlag.
- Hansen, Lene (2006): *Security as Practice. Discourse Analysis and the Bosnian War*. London, New York: Routledge.
- Hellevik, Ottar (2002): *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*, 7. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- Justis- og Politidepartementet (2008): *Forbod mot sexkjøp frå 1. januar 2009*. Hentet 11.05.09 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/pressesenter/pressemeldinger/2008/forbod-mot-sexkjop-fra-1-januar-2009.html?id=539604>
- Jørgensen, Marianne Winther og Louise Phillips (1999): *Diskursanalyse som teori og metode*.

- Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Høstmølingen, Njål (2003): *Internasjonale Menneskerettigheter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Karlsen, Gunnar (2005): *Human Rights Developments in Norway 2004*. The Norwegian Helsinki Committee, Report 1, 2005.
- King, Gary, Robert Keohane og Sidney Verba (1994): *Designing Social Inquiry. Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton: Princeton University Press. ("The Science in Social Science", kap 1 i)
- Knutsen, Torbjørn L., Gunnar Sørbo og Svein Gjerda (red) (1997): *Norges Utenrikspolitikk*, 2. utgave. Oslo: Christian Michelsens Institutt/Cappelen Akademiske Forlag.
- Knutsen, Torbjørn L. (1997): "Norsk utenrikspolitikk som forskningsfelt", kap 1 i Knutsen, Torbjørn L., Gunnar Sørbo og Svein Gjerda (red): *Norges Utenrikspolitikk*, 2. utgave. Oslo: Christian Michelsens Institutt/Cappelen Akademiske Forlag.
- Knutsen, Torbjørn L. (2006): "Politikk og praksis i historisk lys", kap 12 i Fonn, Birgitte Kjos, Iver B. Neumann og Ole Jacob Sending (red): *Norsk utenrikspolitisk praksis. Aktører og prosesser*. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag.
- Mathisen, Werner Christie (1997): *Diskursanalyse for statsvitere: Hva, hvorfor og hvordan*. Institutt for statsvitenskap. Forskningsnotat 1/1997. Oslo: Det samfunnsvitenskapelige fakultet.
- Midttun, Lasse (2009): "Uten språk er vi ingenting", artikkel i *Morgenbladet*, årgang 188, nr. 4.
- Neumann, Iver B. (2001): *Mening, Materialitet og Makt: En innføring i diskursanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Nickel, James W. (1996): *Making Sense of Human Rights*, 2. utgave. Malden: Blackwell Publishing.
- Nyhamar, Tore (2001): "Norsk utenrikspolitikk i en ny tid", kap 7 i Hovi, Jon og Raino Malnes (red): *Normer og Makt. Innføring i internasjonal politikk*. Oslo: Abstrakt Forlag.
- Phillips, Nelson og Cynthia Hardy (2002): *Discourse Analysis. Investigating Processes of Social Construction*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Regjeringen.no (2009): "regjeringen.no. Informasjon fra regjeringen og departementene". Hentet 26.03.09 fra <http://www.regjeringen.no/nb.html?id=4>
- Selbervik, Hilde (1997): "Aid as a tool for promotion of human rights and democracy: What

- can Norway do?", *Evaluation Report 7.97*. Oslo: Chr. Michelsen Institute/Ministry of Foreign Affairs.
- Skånland, Øystein Haga (2008): *"Norway is a Peace Nation" – Discursive Preconditions for the Norwegian Peace Engagement Policy*. Masteroppgave i Statsvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Store Norske Leksikon (2009a): "Hilde Frafjord Johnson". Hentet 11.04.09 fra http://snl.no/Hilde_Frafjord_Johnson
- Store Norske Leksikon (2009b): "Jan Laurits Egeland". Hentet 26.03.09 fra http://snl.no/Jan_Laurits_Egeland
- Stortingsmelding nr. 93 (1976-1977): *Om Norge og det internasjonale menneskerettsvern*. Utenriksdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 36 (1984-1985): *Om enkelte hovedspørsmål i norsk utviklingshjelp*. Utenriksdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 11 (1989-1990): *Om utviklingstrekk i det internasjonale samfunn og virkninger for norsk utenrikspolitikk*. Utenriksdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 51 (1991-1992): *Om utviklingstrekk i Nord-Sør forholdet og Norges samarbeid med utviklingslandene*. Utenriksdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 19 (1995-1996): *En verden i endring. Hovedtrekk i norsk politikk ovenfor utviklingslandene (norsk kortversjon)*. Utenriksdepartementet. Hentet 26.03.09 fra http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stmeld/19951996/st-meld-nr-19_1995-96.html?id=190952
- Stortingsmelding nr. 9 (1998-1999): *Om samarbeidet i Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE) i 1997*. Utenriksdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 21 (1999-2000): *Menneskeverd i sentrum. Handlingsplan for menneskerettigheter*. Utenriksdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 40 (1999-2000): *Om samarbeidet i Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE) i 1998-1999 og Norges OSSE-formannsskap*. Utenriksdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 33 (2000-2001): *Om Noregs deltaking i den 55. ordinære generalforsamlinga i Det sameinte nasjonane (FN) og vidareførte sesjonar av FNs 54. generalforsamling*. Utenriksdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 49 (2000-2001): *Om samarbeidet i Organisasjonen for sikkerhet og*

- samarbeid i Europa (OSSE) i 2000*. Utenriksdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 28 (2002-2003): *Om samarbeidet i Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE) i 2002*. Utenriksdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 32 (2003-2004): *Om samarbeidet i Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE) i 2003*. Utenriksdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 35 (2004-2005): *Om samarbeidet i Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE) i 2004*. Utenriksdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 11 (2005-2006): *Om samarbeidet i Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE) 2005*. Utenriksdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 23 (2005-2006): *Om gjennomføring av europapolitikken*.
Utenriksdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 27 (2006-2007): *Om samarbeidet i Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE) i 2006*. Utenriksdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 11 (2007-2008): *På like vilkår: Kvinnens rettigheter og likestilling i utviklingspolitikken*. Utenriksdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 24 (2007-2008): *Om samarbeidet i Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE) i 2007*. Utenriksdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 10 (2008-2009): *Næringslivets samfunnsansvar i en global økonomi*.
Utenriksdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 13 (2008-2009): *Klima, konflikt og kapital. Norsk utviklingspolitikk i et endret handlingsrom*. Utenriksdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 15 (2008-2009): *Interesser, ansvar og muligheter. Hovedlinjene i norsk utenrikspolitikk*. Utenriksdepartementet.
- Sætre, Simen (2004): "En humanitær stormakts vekst og fall", artikkel i *Morgenbladet*, 12.11.04. Hentet 27.08.08 fra
<http://www.morgenbladet.no/apps/pbcs.dll/article?AID=/20041112/ARKIV/411120307>
- Universitetet i Oslo (2008): "Janne Haaland Matlary - Professor", hentet 15.06.09 fra
<http://www.statsvitenskap.uio.no/ansatte/presentasjon/person/jannehm.xml>
- Utenriksdepartementet (2009a): "Norges MR-forpliktelser". Hentet 26.03.09 fra

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/tema/menneskerettigheter/internasjonale-menneskerettighetssysteme/Norges-MR-forpliktelser---regelverk-og-t.html?id=449992>

Utenriksdepartementet (2009b): "Proposisjoner og meldinger". Hentet 08.05.09 fra

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl.html?id=863>

Van Dijk, Teun A. (red) (1997): *Discourse as Structure and Process. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction Volume 1*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Verdens Gang (2009): "Norge valgt inn i FNs menneskerettighetsråd", artikkel i VG, 12.05.09.

Hentet 12.05.09 fra <http://www.vg.no/nyheter/utenriks/artikkel.php?artid=572909>